

İÇİNDEKİLER

TAKDİM.....	5
1 - KOMİSYON ÇALIŞMALARI.....	13
1.1. Komisyon Kuruluşuna Giden Süreç.....	15
1.2. Komisyonun Kurulması, Yapısı ve Çalışma Prensipleri	16
1.3. Komisyonun Teşekkülünde Esas Alınan İlkeler	17
1.4. Komisyon Çalışmalarının Demokratik Olgunluğu	18
1.5. Komisyonun Toplumsallaşmasının Önemi ve Önceliği	19
2 - KOMİSYONUN TEMEL HEDEFLERİ	21
2.1. “Terörsüz Türkiye” Hedefi.....	21
2.2. Demokrasinin Güçlendirilmesi Hedefi.....	23
2.3. Kalkınma ve Ekonomik Refah Artışı Hedefi.....	23
3 - TÜRK-KÜRT KARDEŞLİĞİNİN TARİHİ KÖKLERİ VE KARDEŞLİK HUKUKU ...	27
4 - KOMİSYONDA DİNLENEN KİŞİLERİN MUTABAKAT ALANLARI.....	33
5 - PKK’NIN KENDİSİNİ FESHETMESİ VE SİLAH BIRAKMASI	35
6 - SÜRECE İLİŞKİN YASAL DÜZENLEME ÖNERİLERİ	37
6.1. Kritik Eşik: Örgütün Silah Bırakması	38
6.2. Toplumsal Bütünleşmeyi Güçlendirecek Yasal Düzenlemeler	38
6.3. Örgüt Mensuplarının Durumu	39
6.4. Toplumsal Bütünleşme	39
6.5. İzleme ve Raporlama Mekanizması.....	40
6.6. Süreçte Görev Alanlara Yasal Güvence Sağlanması.....	41
7 - DEMOKRATİKLEŞME İLE İLGİLİ ÖNERİLER	43
7.1. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) ve Anayasa Mahkemesi (AYM) Kararları.....	44
7.2. Yargılama ve İnfaza İlişkin Düzenlemeler	45
7.3. Hak ve Özgürlüklerin Genişletilmesi ile İlgili Düzenlemeler	45
7.4. Yerel Yönetimler.....	47
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	49
EKLER	53

TAKDİM

Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu çalışmaları Türkiye Büyük Millet Meclisinin temsil gücü ve demokratik meşruiyeti içinde yürütülen, toplumsal barışın, birliğin ve millî dayanışmanın güçlendirilmesine yönelik tarihî sorumluluğun ifadesidir.

Halkımızın uzun yıllar boyunca ağır bedeller ödeyerek karşı karşıya kaldığı sorunlar, Gazi Meclisimizin yasa yapıcı ve denetleyici niteliğiyle ele alındığında kalıcı bir çözüm ufku kazanmaktadır.

Bugün terör meselesinde tarihî bir dönemden geçiyoruz. Bu süreçte millî iradenin tecelligâhı olan Gazi Meclisimiz üzerine düşen vazifeyi tereddütsüz biçimde üstlenmiştir.

On yıllardır ülkemizin enerjisini ve kaynaklarını tüketen ve ülke olarak ağır bedeller ödediğimiz terör eylemleri, kalkınma ufkunu daraltmış, sosyal bağları örselemiş ve siyaseti sadece güvenlik reflekslerine sıkıştırmıştı.

Soğuk savaşın sona ermesiyle birlikte terör örgütleri, artan bir biçimde, bölgemizde bölünme ve parçalanmanın, vekâlet savaşlarının aparatı olarak kullanılmış; yerel sorunlar küresel hesapların aracı hâline getirilerek toplumsal fay hatları bilinçli biçimde derinleştirilmiştir.

Coğrafyamızı bir asır önce etnik, mezhebî ve dinî farklılıklar üzerinden bölmeye çalışanların, yine aynı hedef peşinde koşmalarını engellemek için

terörün tamamen ortadan kaldırılması, tam manasıyla kalıcı barış ve huzur ortamının sağlanması, tarihî bir sorumluluk olarak karşımızda durmaktadır.

Bölgemizde bugün yaşanan istikrarsızlık, adaletsizlik ve demokratikleşme sorunları, emperyal müdahalelerin bıraktığı derin izlerin bir sonucudur. Bu müdahalelere bizim cevabımız, daha fazla kardeşlik ve bütünleşmedir.

Türkiye, küresel emperyal güçlerin hilafına, bölgemizde bütünleştirici politikaların öncüsü olmaya devam edecektir.

Güç dengelerinin değiştiği, jeopolitik risklerin arttığı bir ortamda Türkiye'nin, iç kalesini tahkim ederek, bölgesinde kalıcı barış ve istikrarı sağlaması hem kendi güvenliği hem de bölgesel düzen açısından yeni imkân ve fırsatları ortaya çıkaracaktır.

Türklerin, Kürtlerin ve Arapların bölgede yaşayan diğer kardeş halklarla birlikte oluşturacağı doğal ittifak, bölgede emperyalistlerin kurguladığı dağılma ve parçalanma senaryolarını bozacak, planlarını etkisiz hâle getirecek bir dönemi başlatacaktır. Milletimiz; dağılma ve parçalanmayı durduracak, bozguncu emellerden daha güçlü bir birlik, kardeşlik ve bütünleşme iradesine sahiptir.

Türkiye'de terör meselesinin kalıcı biçimde çözülmesi sadece güvenlik boyutuyla sınırlı olmayan, çok yönlü, çok katmanlı ve çok taraflı politikaları zorunlu kılmakta, siyasal meşruiyet, toplumsal kabul ve demokratik kapasitenin aynı anda güçlendirilmesini gerektirmektedir.

Öte yandan dünyamız uluslararası kurumların meşruiyet tartışmalarıyla çöküşe geçtiği, kural bazlı uluslararası sistemin yerine sadece güçlülerin kural dayattığı bir döneme doğru hızla ilerlemektedir.

Böylesi bir dönemde devletlerin egemenliği, güvenlikleri ile toplumsal bütünlüğü aynı irade çizgisinde tutabilme kudreti üzerinden değerlendirilmektedir.

Küresel sistemin her krizinde en fazla yıpranan alan insan onuru ve hukukun üstünlüğü olurken, adaleti sağlama gücü zayıflayan her yapı toplumda umut yerine yeni kırılğanlıklar meydana getirmektedir.

Yakın çevremizde ve bölgemizde kimlik temelli fay hatlarının diri tutulması ve çatışma alanlarının genişlemesi ülkemize çok yönlü sorumluluklar yüklemektedir.

İçeride millî dayanışmamızı derinleştirirken, bölgemizde barış sağlamaya yönelik çabalar, refahın artırılması ve adalet duygusunun güçlendirilmesi ile birlikte üstlenilmesi gereken yeni vazifeler olarak önümüze çıkmaktadır.

Ülkemizde kardeşlik, esenlik ve toplumsal barışı büyüten her sözü ve adımı en güçlü şekilde desteklemekteyiz. Bu mesele, farklılıkları derinleştiren ezber kalıplarla değil; **basiretli bakış, samimi yaklaşım ve kararlı adımlarla** çözüme kavuşacaktır.

Bu konu, varlığımızı ve yarınımızı ilgilendiren niteliğiyle, dar siyasi çıkarların veya risk hesaplarının çok ötesindedir.

Kalıcı sükûnetin sağlam temeller üzerinde yükselmesi, güvenliğin yanında hukuk devleti pratiğini, demokratik siyaset ahlakını ve millî dayanışma iradesini aynı anda kuvvetlendiren birliği gerektirmektedir. Terörün ülkemizin gündeminden çıkarılması tarihî bir zorunluluktur.

Ortak geleceğimize dönük her adım, Gazi Meclisin denetimi ve toplumsal meşruiyetle ilerlediğinde, alınan tedbirler hukukla tahkim edilmiş bir istikamete doğru sağlam bir şekilde ilerleyecektir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, millî iradenin tecelligâhı olarak milletimizin geleceğini ilgilendiren her meselenin meşru çözüm adresidir.

Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu, tarihî sorumluluğun Meclis zeminine taşınması için teşekkür etmiştir.

Bu çatı altında; açık diyalog ve karşılıklı saygı içinde kardeşliğimizi güçlendiriyoruz. Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu, acılarımızı inkâr etmeden geleceği birlikte kurma kararlılığımızın açık bir ifadesidir.

Komisyonumuz, milletimizin her türlü düşüncüyü baskıdan, ön yargıdan ve çekincelerden ari biçimde ifade edebilecek kabiliyete, ırfa ve olgunluğa sahip olduğunu da göstermiştir.

Ortak aklı ve asgari müşterekleri önceleyen bir yaklaşım benimseyerek; uzlaş zemininden uzaklaşmadan, meseleler derinlikli biçimde ele alınabilmektedir.

Siyasal hayatın son dönemde ürettiği temaslar, kamu vicdanında büyüyen huzur talebi ve örgütün silah bırakmasına dönük gelişmeler, Meclisimizin temsil gücünü daha görünür kılan bir istişareyi gerekli kılmıştır.

Elinizdeki rapor, Komisyon çalışmalarının olgunlaştırdığı müşterek idraki belirginleştirme amacı taşımaktadır. Partilerimizin ekte yer alan raporlarının okunmasını kolaylaştıracak kavramsal bir çerçeve sunmaktadır. Komisyona katkı sunan partilerimizin raporları, siyasal duruşlarını kamuoyu ile paylaşan birer politika belgesi mahiyetindedir.

“Türkiye Modeli” olarak adlandırılan yaklaşımın kurucu ilkeleri millî iradeye dayanan siyasal bir metin disiplini içinde kayda geçirilmekte; kamu düzeninin korunması, hak ve hürriyet alanının genişlemesi, toplumsal bütünleşmenin güçlenmesi ve demokrasinin ilerlemesi ile refahın kalıcı biçimde büyümesi birbirini tamamlayan tek bir bütünün parçaları olarak ele alınmaktadır.

Komisyonun ortaya koyduğu yaklaşım, örgütsel yapının feshi ve silah bırakmanın güvenilir biçimde teyidi ile birlikte yürürlüğe alınması düşünülen idari ve hukuki düzenlemelere rehberlik edecek ilkeleri belirlemeyi, tespit ve takip mekanizmalarında öngörülebilirlik sağlamayı, toplumla uyum adımlarını özgürlük ile güvenlik dengesini koruyan bir çerçevede tasarlamayı hedeflemektedir.

Rapor; af mahiyetinde algı üretecek başlıklardan uzak duran, hukuk düzeninin belirlilik ilkesini merkeze alan ve kamu vicdanının hassasiyetini gözetan yaklaşımın ana hatlarını ortaya koyarken, devlet aklı ile millet vicdanını koruyan demokratik iradenin aynı bütünlük içinde harekete geçtiğinde toplumsal barışın kalıcı zeminini kurduğuna işaret etmektedir.

Terörsüz Türkiye hedefi daha geniş bir ufukla terörsüz bir bölge tasavvuruna açılmakta; iç huzuru pekiştiren her adım, bölgesel ve küresel adalet arayışında Türkiye'nin gücünü artırmaktadır.

Meclisimizin görevi, müşterek hayatın hukukunu kurmak, farklılıkların sesini ortak geleceğin sesine katmak, her yurttaşın kendini eşit, güvende ve saygın hissettiği demokratik yapıyı güçlendirmek ve hürriyet ufkunu genişletmektir.

Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu, toplumsal huzur ve sükûnu zedeleyen terör eylemleri ve şiddet iklimini sona erdirmeye iradesini rapor hâline getirmiştir.

Raporun giriş bölümü ve değerlendirmeler kavramsal bir çerçeveye sunmayı, Komisyonun çalışması boyunca oluşan ortak idraki ortaya çıkarmayı ve çatışma çözümleri konusunda uluslararası literatürde “Türkiye Modeli” olarak tanımlanacağına inandığımız Komisyon çalışmalarının ilke ve hedeflerini siyasi bir metin disiplini içinde kayda geçirmeyi amaçlamaktadır.

Şeffaf ve açık yaklaşımımız sayesinde Komisyon toplantıları kamuoyu tarafından ilgiyle takip edilmiş; çalışmalara ilişkin gelişmeler medya organlarında geniş yer bulmuş ve süreç milletin denetimine açık bir biçimde ilerlemiştir.

Yaptığımız çalışmalar, geline aşamayla sınırlı ve tamamlanmış bir süreç olarak değerlendirilemez. Komisyonumuzun sergilediği sağduyulu, kapsayıcı ve çözüm odaklı yaklaşım; yarının güçlü, etkili ve huzurlu Türkiye'sine uzanan sağlam bir çerçeve ortaya koymuştur.

Komisyonumuz tarafından titizlikle hazırlanan rapor, bundan sonraki süreçte atılacak adımlara istikamet çizen ve ortak hedefler doğrultusunda yol gösteren kıymetli bir başvuru metni niteliği taşımaktadır.

Komisyon raporumuz bu anlamda bir nihayet değil; bilakis atılan ve atılacak kararlı adımların mihenk taşıdır.

Yeni bir anayasa hazırlama konusu Komisyonumuzun görev alanında olmakla birlikte, ülkemiz için tehir edilmeden yerine getirilmesi gereken ortak bir ödev ve sorumluluk olarak önümüzde durmaktadır. Komisyon çalışmalarının neticesinde, raporda bahsedilen düzenlemeler ve önerilere ek olarak siyasi partilerimizin daha önce çeşitli vesilelerle kamuoyuyla paylaştığı raporlarda ifade ettikleri daha demokratik, sivil, özgürlükçü, katılımcı ve kapsayıcı yeni bir anayasaya ihtiyaç olduğu aşikârdır.

Ayrıca TBMM İçtüzüğü, Siyasi Partiler Kanunu ve seçim kanunlarında yapılacak demokratik değişiklikler de yüce Meclisimizin sorumlulukları arasındadır.

Komisyonumuzun adını oluşturan Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi hedefi bu adımların da atılmasıyla birlikte nihayete erecektir.

Bu çerçevede, sorunun çözümü için ilk ve önemli adımları atarak meseleyi bir devlet politikası olarak benimseyen Cumhurbaşkanımız Sayın Recep Tayyip ERDOĞAN'a, yaptığı kritik ve yol gösterici çağrılarla sürecin başlamasını sağlayan Sayın Devlet BAHÇELİ'ye, Komisyona milletvekillerinin temsilini sağlayarak samimi destek veren genel başkanlar Sayın Özgür ÖZEL, Sayın Tuncer BAKIRHAN ve Sayın Tülay HATİMOĞULLARI ORUÇ, Sayın Mahmut ARIKAN, Sayın Ali BABACAN, Sayın Ahmet DAVUTOĞLU, Sayın Zekeriya YAPICIOĞLU, Sayın Muhammed Ali Fatih ERBAKAN, Sayın Erkan BAŞ, Sayın Seyit ASLAN, Sayın Önder AKSAKAL ve Sayın Gültekin UYSAL'a da hassaten teşekkürlerimizi sunarım.

Geçmiş dönem TBMM başkanları, bakanlar ve ilgili kamu kurumlarından temsilciler, Millî İstihbarat Teşkilatı Başkanı, şehit aileleri ve gaziler, sivil toplum temsilcileri, baro başkanları ve hukuk çevreleri, insan hakları örgütleri, işçi ve memur sendikaları ile işveren temsilcileri, akademi camiası, düşünce kuruluşları, emekli güvenlik mensuplarının temsilcileri, gençlik ve kadın sivil toplum kuruluşları gibi alanlardan dinlenen tüm katılımcılar raporun ufkunu genişletmiştir.

Büyük bir demokratik olgunluk ve titizlikle çalışmalarını sürdüren Komisyon üyesi milletvekillerimize ve fedakâr gayretleri ile çalışmalarımızı kolaylaştıran İdari Teşkilat mensubu arkadaşlarımıza bu tarihî görevdeki katkıları nedeni ile teşekkür ediyorum.

Sorumlu ve yapıcı tutumları sebebiyle katkı sunan herkese ayrı ayrı teşekkürlerimi ifade ediyorum. Uzlaş ve diyalog kültürünün bundan sonraki süreçte de aynı kararlılık ve samimiyetle sürdürülmesini temenni ediyorum.

En büyük teşekkürümüz, desteklerini her daim yanımızda gördüğümüz ve hissettiğimiz aziz milletimizdir.

Son olarak; Komisyonumuz teşekkür etmeden hemen önce aramızdan ayrılan; sürecin sükûnetle yürümesi, güven zemininin korunması ve ortak aklın güçlenmesi için büyük emek veren TBMM Başkanvekilimiz, değerli dostum Sırrı Süreyya ÖNDER'i rahmet ve minnetle yâd ediyorum.

Komisyon çalışmalarımız kapsamında görüşlerine başvurduğumuz; sahada insan hayatına dokunmayı vazife bilmiş insani yardım gönüllüsü, eğitimci Vahdettin KAYĞAN kardeşimi de rahmetle anıyorum.

Milletimizin huzuru, bölgemizin istikrarı ve toplumsal barış ülküsü için sivil toplumda, siyasette ve halkımıza hizmetin farklı alanlarında emek veren her bir kıymetli insanımızı şükranla; ortak vatanımızın esenliği uğruna canını veren şehitlerimizi rahmetle, gazilerimizi hürmetle yâd ediyorum.

Aziz hatıraları; atacağımız her adımın insan onuruna, adalete ve ortak geleceğimize karşı taşıdığımız sorumluluğu hepimize daha güçlü biçimde hatırlatmaya devam edecektir.

Numan KURTULMUŞ
TBMM Başkanı

TASLAK

1 - KOMİSYON ÇALIŞMALARI

Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonumuzda ele alınan “Terörsüz Türkiye” hedefi, esasında dönemsel bir söylem ya da konjonktürel bir hamle değil, devlet politikasıdır. Vatandaşlarımızın ortak geleceğini garanti altına alan bir yaklaşımın sonucudur.

Daha önce de bu sorunun çözümü defaatle denenmiş fakat çeşitli nedenlerle sonuçlandırılmamıştır.

Geçmiş dönemlerde merhum Turgut ÖZAL’ın demokratikleşme ufkunu genişleten yaklaşımı, merhum Erdal İNÖNÜ’nün çözüm önerilerini sistematik bir çerçeveye kavuşturan bakış açısı, merhum Süleyman DEMİREL’in devlet tecrübesiyle yürütülen çözüm arayışları ve merhum Necmettin ERBAKAN’ın toplumsal bütünleşme ile adalet vurgusunu öne çıkaran siyasal perspektifi meselenin istişare alanını artırmış ve temas kanallarını açık tutmaya yönelik iradeyi diri tutmuştur.

Sayın Cumhurbaşkanımızın, Başbakanlığı döneminde özellikle 2009 ve 2013 yıllarındaki çözüm gayretlerinde yürütme organı merkezli inisiyatifler belirleyici olmuştur.

Ancak geçmiş teşebbüslerde geniş tabanlı dinleme zeminini ve nitelikli çoğunlukla ortak kanaat üretecek kurumsal bir Meclis mekanizmasını işletmek mümkün olamamıştır.

Güvenlik iklimi, bölgesel kırılmalıklar ve toplumsal psikolojide biriken yük, kalıcı bir çerçeve metnin oluşmasını geciktirmiş; siyasal alanın çözüm iradesi, ortak bir denetim ve toplumsal sahiplenme mimarisiyle tahkim edilememiştir.

Gelinen aşamada, birikmiş tecrübeyi kurumsal akla dönüştüren ve millî iradenin gözetimini merkeze alan Meclis zemini, aranan bütünlüğün ve sürekliliğin taşıyıcı unsuru hâline gelmiştir.

Siyaset bu konu ile ilgili ilk kez güçlü inisiyatif almış ve TBMM zemininde mesele bu seviyede sahiplenilmiştir. İlk defa sorunun çözümünde siyaset kurumu ve parlamento bu ölçüde devreye girmiştir.

Bilinmelidir ki şahit olduğumuz silah bırakma süreci asla bir pazarlığın sonucu değildir. Milletimizin huzura ve birliğe dair kararlılığının sonucudur ve yansımasıdır.

Eğer terör ve şiddetin yüklediği ağır sorunlarla uğraşmamış olsaydık, eğer bütçemizin önemli bir bölümünü yıllarca terörle mücadeleye değil kalkınmaya ayırabilseydik; nice okulları, üniversiteleri ve hastaneleri çok daha önceleri inşa edebilirdik. Daha çok öğrenci daha nitelikli eğitimle buluşur, daha çok insanımız sağlık hizmetlerine daha kolay ve hızlı erişirdi. Bugünlerde ulaştığımız bu noktaya çok daha önceleri ulaşmamız mümkündü.

Bugün iftihar ettiğimiz savunma teknolojimiz, kendi helikopterlerimiz, uydularımız, millî savunma sanayiinde geldiğimiz bu seviyeye belki çok daha erken zamanlarda ulaşabilirdik.

Tüm bu kayıpların ötesinde en ağır bedel şüphesiz ki canla ödenmiştir. Manevi kayıplar unutulmaz acılarımızdır. Her biri ayrı bir ailenin ocağına düşen şehitlerimizin, her biri bir ömrü feda eden gazilerimizin acısı her daim tazedir. Canları pahasına bu vatanı savunan tüm kahramanlar, sürecin manevi mimarlarıdır. Bu istikamette atacağımız her adımda, onların emanetine sadakatle bağlı kalacağımızı ilan ediyoruz.

İnanıyoruz ki bu sürece katkı veren herkes, bu memleketin mayasında kardeşlik olduğunu göstermiştir ve gösterecektir.

1.1. Komisyon Kuruluşuna Giden Süreç

25–26 Ağustos 2024 tarihlerinde Cumhurbaşkanı Sayın Recep Tayyip ERDOĞAN, Ahlat ve Malazgirt programlarında kardeşlik hukuku ve birlik vurgusunu öne çıkarmıştır. 30 Ağustos 2024’te Cumhurbaşkanlığı Külliyesi’ndeki Zafer Bayramı programı ve 1 Ekim 2024 tarihinde TBMM Genel Kurulunda yaptığı yasama yılı açılış konuşmasında iç cepheyi tahkim etme yaklaşımını gündeme taşımıştır. Sayın Cumhurbaşkanımız en başından itibaren verdiği destekle sürece en üst düzeyde sahip çıkılmasını ve sürecin devlet politikası hâline gelmesini sağlamıştır.

1 Ekim 2024 tarihinde MHP Genel Başkanı Sayın Devlet BAĞÇELİ, TBMM yasama yılı açılışı sonrasında DEM Parti sıralarına yönelerek parti yöneticileri ve milletvekilleriyle temas kurmuştur. 22 Ekim 2024 tarihinde Sayın BAĞÇELİ, TBMM Grup Toplantısı konuşmasında terör örgütünün kurucu lideri Abdullah ÖCALAN’a ilişkin çağrısını ve buna bağlı yasal düzenleme başlıklarını kamuoyuyla paylaşmıştır.

27 Şubat 2025’te ÖCALAN’ın örgütüne silah bırakma ve örgütün feshi yönündeki çağrısını içeren metin, DEM Parti Van Milletvekili Sayın Pervin BULDAN ve Sayın Ahmet TÜRK tarafından okunmuştur.

Sayın BAĞÇELİ, 18 Mayıs 2025 tarihinde yaptığı açıklamada; örgütün fesih kararıyla birlikte yeni bir aşamaya geçildiğini, ayrıca önümüzdeki dönemin yol haritasını belirlemek üzere TBMM’de temsil edilen tüm siyasi partilerin katılımıyla bir Komisyon kurulması gerektiğini ifade etmiştir.

CHP Genel Başkanı Sayın Özgür ÖZEL, 20 Mayıs 2025 tarihinde yaptığı açıklamada Komisyon kurulması fikrini desteklediklerini beyan etmiştir.

Ayrıca Yeni Yol Partisi Grubu Başkanı Sayın Bülent KAYA da Komisyon fikrine destek açıklaması yapmıştır.

11 Temmuz 2025 tarihinde Irak'ın Süleymaniye kentinde düzenlenen sembolik törende 30 PKK mensubu silahlarını yakmıştır.

1.2. Komisyonun Kurulması, Yapısı ve Çalışma Prensipleri

Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu; TBMM Başkanı Sayın Numan KURTULMUŞ'un siyasi partilerin liderleriyle yaptığı görüşmelerin ardından 25 Temmuz 2025 tarihinde Mecliste temsil edilen siyasi partilere yaptığı yazılı daveti takiben 5 Ağustos 2025 tarihinde çalışmalarına fiilen başlamıştır.

Kuruluş aşamasında, TBMM'de temsil edilen siyasi partilerden temsil oranlarıyla uyumlu şekilde üye bildiriminde bulunmaları istenmiş; 51 üyelik kompozisyon öngörüsü esas alınarak çoğulcu ve dengeli bir temsil düzeni oluşturulmuştur.

Komisyona katılmama yönündeki kararını Başkanlığa bildiren bir parti dışındaki siyasi partiler tarafından üyeler görevlendirilmiş; oluşan boş kontenjanlar siyasi parti gruplarıyla yapılan istişareler neticesinde mevcut oranlar dikkate alınarak yeniden dağıtılmış ve ilave üye bildirimleriyle Komisyonun üye sayısı 51'e tamamlanmıştır.

Meclisteki temsil tablosu dikkate alındığında, Komisyonun toplumsal temsili geniş bir zemine oturmuş; demokratik meşruiyet ve etkinlik açısından güçlü bir başlangıç imkânı doğmuştur.

Komisyon, yürüttüğü çalışmalar boyunca toplam 20 toplantı yapmıştır. Bu toplantılarda Adalet Bakanı Sayın Yılmaz TUNÇ, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanı Sayın Mahinur ÖZDEMİR GÖKTAŞ, Dışişleri Bakanı Sayın Hakan FİDAN, İçişleri Bakanı Sayın Ali YERLİKAYA, Millî Savunma Bakanı Sayın

Yaşar GÜLER ile Millî İstihbarat Teşkilatı Başkanı Sayın İbrahim KALIN sunumlarını gerçekleştirmişlerdir. Şehit aileleri ve gaziler, Diyarbakır Anneleri, Barış Anneleri ve Cumartesi Anneleri, insan hakları örgütleri, baro başkanları, önceki dönem Meclis başkanları, işçi ve memur sendikaları ile işveren temsilcileri, çatışma çözümü alanında çalışan akademisyenler, sivil toplum ve düşünce kuruluşları ile hukuk alanında faaliyet yürüten temsilciler, emekli güvenlik mensuplarının kurduğu dernekler ile gençlik ve kadın sivil toplum kuruluşları dinlenmiştir.

Bu kapsamda Komisyon, 137 kurum temsilcisi ve kişinin bilgi ve görüşüne başvurarak raporun hukuki, tarihî, sosyolojik, ekonomik ve psikolojik boyutlarını besleyen geniş bir müktesebat sağlamıştır.

Bu sayede Komisyon çalışmalarının mümkün olan en geniş mutabakatla rapora bağlanması, izleyen yasal adımlar için sağlam bir meşruiyet zemini oluşturmuş; millî dayanışma ve kardeşliğin inşasında toplumsal kabul tahkim edilmiştir.

1.3. Komisyonun Teşekkülünde Esas Alınan İlkeler

TBMM Başkanının Komisyona başkanlık etmesi, çalışmalara millî irade adına en üst düzeyde güçlü bir **kurumsal sahiplik** kazandıran temel unsurlardan biri olarak değerlendirilmektedir.

Bu kurumsal sahiplik, çalışmanın yönünü TBMM çatısı altında tutan, uzlaşma zeminini genişleten ve raporun sonraki safhalarda yürütülecek yasal adımlara referans teşkil etme kapasitesini artıran temel unsurlardan biridir.

Komisyon toplantıları TBMM Tören Salonu'nda gerçekleştirilmiştir. Çalışma disiplini, temsil kabiliyetiyle uyumlu bir katılımcılık ve istişare çizgisi üzerinden sürdürülmüştür.

Ayrıca çalışma raporunun hazırlanması aşamasında da Komisyon çalışmalarının genel prensiplerinden olan uzlaşma temelli anlayış ve yaklaşım esas alınmıştır.

Komisyon; **demokratik, katılımcı ve kapsayıcı** bir anlayışla çalışmıştır. Şeffaflık, temsil kabiliyetinin doğal sonucudur; temsil kabiliyeti ise şeffaflığın meşruiyet zeminidir.

Millet, her adımı bilmeye ve her adımda gerçekleşeni öğrenmeye hak sahibidir. Toplantıların tutanaklar vasıtasıyla halka açık şekilde yürütülmesi ve kamuoyunun düzenli olarak bilgilendirilmesi, süreç meşruiyetini güçlendiren temel unsurlardan biridir.

1.4. Komisyon Çalışmalarının Demokratik Olgunluğu

Dinlemelerin genişliği, tek bir açıya hapsolmayan bir idrak geliştirmiştir. Akademi, hukuk, siyaset, sivil toplum, kanaat önderleri, sahadan gelen tecrübeler ve kurumsal birikim bir arada değerlendirilmiş; her biri alınan kararların gerekçesini zenginleştiren bir kıymet olarak kayda geçirilmiştir.

Kararların nitelikli çoğunlukla alınması ilkesi, çoğulculuğun ve uzlaşma kültürünün kurumsal teminatı olarak görülmüştür.

Milletin taleplerinin siyasal zeminde buluşması, kurumlar arası koordinasyonun sağlıklı yürütülmesi, istikrar ve huzur için elzemdir.

Komisyonunda sadece Türkiye Büyük Millet Meclisinde grubu olan siyasi partiler değil, Mecliste temsil edilen diğer siyasi partilerin temsilcileri de görev almışlardır.

Komisyon çalışmalarında bu süreç her kesimden yurttaşın ortak geleceğini ilgilendiren bir beka meselesi olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla Komisyonumuz gerçek anlamda bir istişare organı olarak hareket etmiştir.

Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu çalışmaları, Türkiye Büyük Millet Meclisinin yüksek temsil gücü ve demokratik meşruiyeti içinde yürütülen, toplumsal barışın, birliğin ve millî dayanışmanın güçlendirilmesine yönelik tarihî sorumluluğun ifadesidir.

1.5. Komisyonun Toplumsallaşmasının Önemi ve Önceliği

Komisyon çalışmaları, dışarıdan ithal edilmiş bir yöntemle, yabancı bir “göz”ün hakemliğinde ya da dış denetçilerin yönlendirmesiyle değil tamamen **özgün ve millî bir perspektifle** icra edilmiştir.

Millî iradenin merkezi, Türk demokrasisinin kalbi olan Türkiye Büyük Millet Meclisi çatısı altında, milletvekillerinin sorumluluğu ve kamuoyunun bilgisi dâhilinde ilerletilen süreç, siyasetin çözüm üretme kapasitesini güçlendiren bir çalışma olarak önemli bir örnek teşkil etmiştir.

Komisyonun dinleme faaliyetleri, yöntem tercihi olmanın ötesinde siyasetin toplumu anlama ve ortak dil kurma sorumluluğunu güçlendiren bir işlev görmüştür. Gerçekleştirilen dinlemelerin genişliği, konuyu kavramayı derinleştirmiş, farklı kesimlerin taleplerini ve kaygılarını aynı zeminde görünür kılmış; bu sayede raporlamalar, müşterek kanaatleri ortaya çıkaran siyasal metin karakterine kavuşmuştur.

TBMM’nin temsil gücünden istifade edilmiştir. Dinlenen kesimlerin çeşitliliğine, toplantıların halka açıklığına ve kamuoyunun gözü önünde kararların nitelikli çoğunlukla alınmasına özen gösterilmiştir.

Halkımızın uzun yıllar boyunca ağır bedeller ödeyerek karşı karşıya kaldığı sorunlar, Gazi Meclisimizin yasa yapıcı ve denetleyici gücüyle ele alındığında kalıcı bir çözüm ufku kazanmaktadır.

2 - KOMİSYONUN TEMEL HEDEFLERİ

Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu, terörün Türkiye'nin gündeminden bütünüyle çıkarılması, toplumsal bütünleşmenin güçlendirilmesi, millî birlik ve kardeşliğin pekiştirilmesi ile özgürlük, demokrasi ve hukuk devleti alanlarında ilerleme sağlanması hedefleri etrafında teşekkül ettirilmiştir.

Komisyon; Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş felsefesini, temel anayasal ilkelerini, demokratik işleyişini ve üniter devlet yapısını esas alan bir anlayışla çalışmalarını sürdürmüştür. Türkiye'nin üniter devlet yapısı, toprak bütünlüğü, Türkçe'nin resmî dil statüsü ve laik Cumhuriyet ilkesi ortak temel değerlerdir. Milletimizin tamamını kucaklayan, terörün sebep ve sonuçlarını ortaya koyan, toplumsal barış ve huzur için terörle mücadele kararlılığından taviz verilmenden, hukukun üstünlüğü ilkesinden sapılmadan ve millî güvenlik kaygıları göz ardı edilmeden çerçeve metin hazırlanmıştır.

2.1. “Terörsüz Türkiye” Hedefi

Bu hedef tam manası ile başarıya ulaştığında, Komisyon çalışmalarımız tüm yönleriyle, “**Türkiye Modeli**” olarak literatüre geçecektir.

Komisyonun çalışmaları, fesih ve örgütün silah bırakması yönünde oluşan kararın olgunlaşmasıyla birlikte, idari ve hukuki düzenlemelerin nasıl bir çerçeveye oturtulması gerektiği konusunu gündemine almıştır.

Silahlı terör örgütünün varlığının sona erdirilmesinin güvenilir biçimde tespiti ile birlikte eş zamanlı olarak kamu düzeninin korunması, hak ve hürriyetlerin genişletilmesi, toplumsal bütünleşmenin güçlendirilmesi ve adalet duygusunun tahkimi gibi başlıca konular öncelikle ele alınacaktır.

Ülkemiz, iç cepheyi tahkim etme irademizi pekiştiren bölgesel ve küresel şartlarla karşı karşıyadır. Emperyal hesapların, vekâlet savaşlarının ve ayrıştırıcı senaryoların hedef aldığı coğrafyamızda millî dayanışmamız ve iç huzurumuz temel gücümüzdür. Bölgesel barışa katkı sunmak ve küresel adalet arayışında güvenilir siyaset üretmek stratejik istikametimizdir.

Komisyon; millet adına çözüme ulaştırılacak sorunların müzakeresi, üzerinde uzlaşılan teklif ve tavsiyelerin Türkiye Büyük Millet Meclisine iletilmesi ve bahse konu süreçlere millet adına vaziyet etmek için görev yapmıştır.

Komisyonumuz, on yıllardır ülkemizin enerjisini tüketen ve kardeşi kardeşten uzaklaştırmaya çalışanların provoke ettiği bir meseleye yeni bir gözle bakma iradesinin yansımasıdır.

Attığımız her adım, bu kadim coğrafyada barış ve kardeşliği tahkim etmeye yönelik olacaktır. Bu çerçevede Terörsüz Türkiye, esasında terörsüz bir bölge demektir. Bu hedef, aynı zamanda bölgenin barış ve esenliğine odaklı bir vizyon olarak tezahür etmiştir.

Komşu ülke sahalarında olsa da ülkemizin güvenliğine tehdit oluşturan yapılanmaların varlığına müsaade edilmemesi Türkiye'nin güvenlik konseptinin temelini oluşturmaktadır. Bu açıdan sadece sınır içine odaklı bir güvenlik anlayışı yetersiz kalmaktadır.

Türk-Kürt ilişkilerinin güçlendirilmesi ve kardeşliğin sağlamlaştırılmasına yönelik her çaba, coğrafi ve tarihsel bir kader birliğinin somut tezahürü olarak değerlendirilmektedir. Nitekim bu kader birliği, yüzyıllara yayılan derin köklerden beslenen çok katmanlı bir ortaklıktan doğmaktadır.

Türklerin, Kürtlerin, Arapların ve bölgede yaşayan diğer kardeş halklarla birlikteliği ve dayanışmalarının tesisi bölgenin huzuru ve istikrarı için hayati bir zorunluluktur. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra birbirinden kopartılan, aralarına tel örgüler çekilen halklar, artık yeniden birbirlerini daha yüksek sesle duymayı ve barış içinde yaşamayı hak etmektedir.

Değişen küresel ve bölgesel şartlar, iç cepheyi tahkim etmeyi bir tercih olmaktan çıkarıp gereklilik hâline getirmiştir. Çatışmaların yayıldığı, kimliklere dayalı fay hatlarının kışkırtıldığı ve vekâlet düzeneklerinin devletleri içeriden zayıflatmayı hedeflediği bir dönemde, iç huzur ve demokratik bütünleşme, dış politika kapasitesinin de ana dayanağıdır.

2.2. Demokrasinin Güçlendirilmesi Hedefi

Meclisimiz, halkın sesi olmanın yanında, toplumsal barışın taşıyıcısı, kardeşliğin teminatı, çözümün meşru adresi olduğunu hatırlatma iradesidir. Siyasi hesaplarla, dar tanımlarla ve kalıplarla değil; cesaretle, vicdanla ve adaletle hareket etmenin adıdır.

Örgütün kendisini feshederek silahların tamamen susturulmasıyla başlayan süreç, herhangi bir kişi, kurum ya da siyasi yapının değil, doğrudan doğruya aziz milletimizin meselesidir.

Uzun yıllar boyunca süren bu büyük problem, siyaseti ve devleti güvenlikçi reflekslerle hareket etmeye mecbur bırakmıştı. Güvenliğin yanı sıra özgürlüğün, eşitliğin, adaletin ve demokrasinin imkânlarını ve gücünü daha yüksek sesle konuşmanın zamanı gelmiştir.

2.3. Kalkınma ve Ekonomik Refah Artışı Hedefi

Cumhuriyet'imizin ilk asrında bir pranga olarak milletimizin ayağına vurulan terör belasıyla mücadelemiz, değişen bölgesel ve küresel şartların etkisiyle

iç cepheyi tahkim etme prensibiyle birleşerek yeni bir boyutta gayret göstermeyi gerekli kılmıştır.

Terörsüz Türkiye'nin devlet politikası olmasıyla on yıllardır yaşanan terör ve çatışma sürecinin ülkemize maliyetinin yeniden hesaplanması gerekmiştir. Bu maliyet, güvenlik harcamalarıyla sınırlı görülmemeli; üretim kaybı, ertelenen yatırımlar, artan risk primi, fırsat maliyeti ve bölgesel kalkınma farklarını derinleştiren dolaylı etkilerle birlikte ele alınmalıdır.

Konuya ilişkin farklı yöntemlerle yapılan hesaplamalar, kullanılan veri seti ve satın alma gücü paritesi gibi değişkenlere bağlı olarak rakamların değişebildiğini göstermekle birlikte, ihtiyatlı bir çerçevede dahi sürecin ülkemize yıllık ortalama en az 140 milyar dolar, en çok 240 milyar dolar düzeyinde bir ekonomik değer kaybına sebep olduğuna işaret etmektedir. Daha ihtiyatlı bir varsayım ile 100 milyar dolar kabul edilse bile her yıl tekrar eden bu yükün kalkınma kapasitesini daralttığı açıktır.

Bölgesel göstergeler de dolaylı maliyetin mahiyetini görünür kılmaktadır. Yapılan incelemelerde, bölgenin gayrisafi yurt içi hasılaya katkısının yüzde 5'in altında seyrettiği, ihracata katılımın yüzde 1,4 düzeyinde kaldığı, sanayileşme payının ülke geneline kıyasla yüzde 2,2 seviyesinde gerçekleştiği; organize sanayi altyapısı bulunsa dahi kimi illerde potansiyelin altında kaldığı tespit edilmektedir. Bu çerçeve, meselenin ekonomik ve sosyal kalkınma boyutlarını birlikte dikkate alan bütüncül bir yaklaşımı gerekli kılmaktadır.

Komisyonun önemini anlamak, terör eylemlerinin yarım asır boyunca ülkemizin toplumsal enerjisini tüketen, kalkınma ufkunu daraltan ve vicdanı yoran bir engel olarak karşımıza çıktığını teslim etmek anlamına da gelmektedir.

Yaşadıklarımızın maliyeti, bütçe kalemleriyle ölçülemez. Kaybedilen yıllar ve fırsatlar, geciken yatırımlar, aşınan sosyal bağlar, yıpranan güven duygusu

ve en ağır bedel olarak can kayıpları, siyasetin üzerinde ağır bir yük oluşturmuştur.

Bölgenin ekonomik gelişimini güçlendirmek amacıyla hazırlanan programların kararlılıkla uygulanmasına devam edilecektir. Bu programlar, kalıcı istihdam alanları oluşturmayı, vatandaşlarımızın yaşam standartlarını yükseltmeyi ve sosyal refahı yaygınlaştırmayı hedeflemektedir.

Bilhassa gençlerimizin doğdukları topraklarda umutla yaşayabilecekleri, üretebilecekleri ve geleceklerini inşa edebilecekleri imkânların sağlanması bu yaklaşımın temel öncelikleri arasında yer almaktadır. Böylece göçü zorunlu kılan şartların ortadan kaldırılması ve bölgesel kalkınmanın sürdürülebilirliğinin sağlanması amaçlanmaktadır.

3 - TÜRK-KÜRT KARDEŞLİĞİNİN TARİHÎ KÖKLERİ VE KARDEŞLİK HUKUKU

Meselenin güvenlikle sınırlı bir alan olmanın ötesinde çok katmanlı ve çok yönlü olduğundan hareketle kalıcı çözüm, kök sebeplerin ortadan kaldırılmasına bağlıdır.

Sadece ülkemizdeki Kürt vatandaşlarımızın değil, sınırlarımız dışında yaşayan Kürtlerin gönül bağının da Türkiye'ye doğru olduğu kabul edilmektedir. Ortak tarih, kültür ve medeniyet iddiamızın sonucu, kaçınılmaz şekilde huzura ve müşterek çıkarlara dayalı ortak gelecek irademizdir.

Türk-Kürt kardeşliğinin tarihî kökleri, kalıplara sığmayan bir sürekliliğe sahiptir.

Anadolu'dan Mezopotamya'ya uzanan medeniyet havzasında kurulan şehirler, ticaret yolları, ilim merkezleri, vakıf geleneği ve yerel dayanışma ağları; farklı toplulukların birbirine eklemlenmesini sağlayan müşterek bir hayat düzeni üretmiştir.

Selçuklu'dan Osmanlı'ya uzanan devlet tecrübesi, güvenlik ve asayiş temin eden idari mekanizmalarla birlikte, örfi-hukuki teamüller üzerinden toplumsal düzeni tahkim etmiştir. Ortak pazarı, ortak emeği ve ortak sorumluluğu kuvvetlendirmiştir. Bu birikim, kardeşliğin; siyaseti, hukuku ve gündelik hayatı taşıyan bir müştereklik zemini olduğunu göstermektedir.

Türkler ve Kürtler aynı coğrafyanın sahipleri, aynı ülkenin yurttaşları, aynı inancın mensupları, aynı medeniyet ve kültürün varisleri, birlikte var olmuş kardeş ve kaderdaş halklardır.

Tarihî sürekliliğin merkezinde yer alan kavram **kardeşlik hukukudur**. Bu yaklaşım, farklılıkları çatışma gerekçesine dönüştüren söylemlere kapı aralamayan; aksine farklılıkları ortak hayatın zenginliği olarak kabul eden bir toplumsal dengeyi hedeflemektedir.

Birlikte yaşama tecrübesi, ortak sevinçler ve acılar, toplumsal hafızamızda geçmişten ibaret kalmayacaktır. En güçlü şekilde ortak geleceğimizin imkânı ve dayanağı olacaktır.

Birinin acısının diğerine huzur getirdiği bir anlayış bizim medeniyetimizde asla tutunamaz. Birlik ve bütünlük sağlanmadıkça da huzur gelmez; bu sebeple kardeşlik bağlarımız asli ilkemizdir.

Bu coğrafyanın Türk, Kürt, Arap, Alevi, Sünni ve diğer tüm kesimleri, on yıllar boyunca süregelen acıların ve çatışmaların tekrarına rıza göstermemektedir.

Bölgemizde yaşayan toplulukları kalıcı biçimde yakınlaştıracak olan unsur yapay ittifaklar değil; coğrafyamızın derin tarihsel hafızasıdır. Uygarlığın doğduğu, medeniyetlerin iç içe geçtiği ve asırlarca geçiş alanı olmuş bu toprakların birikimi, ortak geleceğin kurucu zemini olacaktır.

Sahip olduğumuz kültürel mirastan beslenen eşitlikçi, çoğulcu ve özgürlükçü değerler, bölgemize biçilmeye çalışılan istikrarsız ve karamsar geleceği boşa çıkarma gücüne sahiptir.

Toplumsal bütünlüğümüzü pekiştiren manevi ve kültürel müştereklerin güçlendirilmesi, planlı ve kapsayıcı programlarla desteklenmeye her zaman ihtiyaç duymaktadır. Ortak değerlerimizin aktarımını esas alan eğitim politikaları bu sürecin önemli bir ayağını oluşturmaktadır.

Sorunların kalıcı çözümü için eşitlik, demokratik katılım, yerel kalkınma, kültürel saygı ve sosyal adalet gibi alanlarda atılacak adımlar, kardeşliği güçlendiren ve ayrıştırmacı senaryoları boşa düşüren zeminleri üretecektir.

Nitekim gönül coğrafyamızdaki komşularımızın ve kardeş halkların yüzünü Türkiye'ye dönmesi; demokratik kapasitesi güçlü, kalkınma imkânları geniş, tarihî ve kültürel bağları derin ülkemizin artan çekim gücünü göstermektedir.

Yakın tarihimizde de kardeşliğimizin kurumsal ifadesi, Millî Mücadele yıllarında ve TBMM'nin kuruluş iradesinde belirginleşmiştir. İşgal şartlarında kurulan Meclis, farklı toplumsal kesimleri aynı siyasal hedefte buluşturan bir temsil zeminine dönüşmüş; ortak kader fikrini somutlaştıran bir millî irade tecrübesi üretmiştir.

Çanakkale'de, Sakarya'da ve Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana bir arada yürüyen irade; güvenlik kaygıları ile hürriyet alanını birlikte düşünmeyi, adalet ve refahı ortak hedef hâline getirmeyi mümkün kılan siyasal aklı beslemiştir.

Türk-Kürt kardeşliğinin tarihî kökleri, bugünün çözüm arayışında TBMM zeminini güçlendiren, meşruiyet hattını derinleştiren ve ortak dil kurmayı kolaylaştıran bir dayanak olarak değerlendirilmektedir.

Siyasi partiler arasında, fayda üretmeyen polemikler yerine ortak sorumluluk bilinciyle hareket edilmesi ve milletin beklentilerine odaklanması esastır.

Millî Mücadele'nin tüm cephelerinde omuz omuza savaşanların torunlarıyız. Gayet açıktır ki Türk-Kürt-Arap kardeşliği coğrafyamızın asli kodudur. Kaderdaşlık, savaş meydanlarında, alın terinde, acıda ve umutta birlikte yürümektir.

Biliyoruz ki Selahaddin Eyyubi'yi, Nureddin Zengi'yi anlamadan bu toprakların hakikatini kavrayamayız. Sultan Alparslan ve Sultan Sencer'in yaptıklarının özünü kavramadan ise birlikte yürümenin anlamına ulaşamayız. Hepsi kendi çağlarında adaletin, kardeşliğin, dayanışmanın, paydaşlığın, sevinci ve

tasayı ortaklaştırmanın, hülâsa milletçe beraber yürümenin öncüleri, sembol olmuş büyük şahsiyetlerdi.

Bugün de bizler, halkın tam içinden çıkan o akla yaslanarak, o millî irfanı kuşanarak, tarihi bugünün anlayışıyla yeniden yorumlamak ve geleceği bu iradeyle kurmak mecburiyetindeyiz.

Ortak Geçmişimiz Ortak Geleceğimizin Pusulasıdır.

Ortak gelecek hedefimiz, vatandaşlık bağıını güçlendiren, toplumsal bütünleşmeyi kalıcılaştıran ve terörün açtığı yaraların kapanmasına imkân tanıyan uzun vadeli bir istikamet üretecektir.

Bu hedef, kardeşliği soyut bir temenni olmaktan çıkarıp birlikte yaşama iradesini somut bir istikamet hâline getiren kurucu çerçevedir. Sahici karşılığı ise ortak geleceği taşıyacak **ortak projeler** üretmekten geçmektedir.

Ortak projeler; farklı kimlikleri ve toplumsal kesimleri aynı amaçta buluşturan, dayanışmayı görünür kılan ve güveni sağlamlaştıran çalışmalardır. Kardeşlik hukukunu görünür kılarak, terör ve şiddetin açtığı yaraları onarmanın yanında güçlü bir bütünleşme hattı üretmektedir.

Ortak projeler; kalkınma, eğitim, istihdam, yerel ekonomi, kültürel hayat, sosyal destek mekanizmaları, şehircilik ve müşterek kamusal hizmet kapasitesi gibi alanlarda kapsayıcı ve ölçülebilir sonuç üreten programların aynı hedefe bağlanmasıdır.

Kalkınmanın hızlandırılmasından eğitimin niteliğinin yükseltilmesine, yerel ekonominin güçlendirilmesinden sosyal politikaların derinleştirilmesine kadar geniş bir alanda, ortak geleceğin gündelik hayata temas eden tarafı güçlenecektir.

Ortak projeler kardeşlik bilincinin kurumsal ve toplumsal karşılığıdır. Bu projeler, provokasyonlara açık boşlukların daralmasına, kırılganlıkların

yönetilebilir hâle gelmesine, toplumsal psikolojinin güçlenmesine ve barışın kalıcılaşmasına hizmet eden mekanizmayı oluşturacaktır.

Komisyunun dinleme ve müzakere sürecinde ortaya çıkan müşterek kanaatler, ortak gelecek hedefinin ortak projeler yoluyla sahiplenildiğinde daha geniş bir toplumsal kabul ürettiğini ve bütünleşmeyi hızlandırdığını teyit etmektedir. Böylelikle millî dayanışma, kardeşlik ve demokrasi hedefi, ortak gelecek fikrini büyüten, ortak projelerle tahkim edilen ve millî iradenin gözetiminde kurumsal teminat kazanan kalıcı bir toplumsal barış düzenine dönüşmektedir.

TASLAK

4 - KOMİSYONDA DİNLENEN KİŞİLERİN MUTABAKAT ALANLARI

Tutanaklara dayanan içerik analizi bulguları, silahların bırakılmasıyla kalıcı huzurun tesisi konusunda toplumun farklı kesimlerini buluşturan güçlü bir ortak zeminin varlığını doğrulamaktadır. Bu ortak zemin, farklı kesimlerin bir arada yaşama iradesi altında **kardeşlik hukuku** ve ortak acıyı ortak umuda ve gelecek hayaline dönüştürme yaklaşımı etrafında birleştiğini göstermektedir.

Kardeşlik hukuku, duygusal bir metafor alanıyla sınırlı bir söylem olarak görülmemekte; “Türkiye Modeli”nin topluma anlatımında güçlü bir kavramsal kaynak işlevi görmektedir. Bu çerçevede kardeşlik hukuku, eşitlik temelli vatandaşlık anlayışını besleyen; onuru ve haysiyeti koruyan dilin yerleşmesini, adalet duygusunun tahkim edilmesini, güvenin güçlenerek inşa edilmesini ve birlikte yaşam iradesinin kurumsal bir zemine bağlanmasını ifade etmektedir.

Ortak acı vurgusu ise acıların tek bir kesime ait olmadığına, toplumun geneline yayılan bir yükün paylaşıldığına ve tam da bu paydaşlık üzerinden kalıcı huzur ve barışın toplumsal zeminini güçlendiren bir duygu birliği üretilbildiğine işaret etmektedir.

Ortak zemin, ayrıca **toplumsal rıza ve sürecin toplumca sahiplenilmesi** konusunda geniş bir mutabakat bulunduğunu; katılımcılık, şeffaflık ve kapsayıcılık ilkelerinin siyaset kurumu, sivil toplum ve akademi çevrelerince güçlü biçimde desteklendiğini ortaya koymaktadır.

Dile getirilen görüşlerde öne çıkan bir diğer husus, sürecin sadece güvenlik ve örgütün tasfiyesi ekseninde ele alınmaması gerektiğini vurgulayan **bütüncül yaklaşımdır**. Demokratikleşme, eşit yurttaşlık, hak ve özgürlüklerin güven- ceye alınması ile ekonomik kalkınma boyutlarının birlikte düşünülmesi bek- lenmektedir.

Süreç boyunca sıklıkla işaret edilen bir diğer konu, hukuki düzenleme ihti- yacı, silah bırakma ve devamındaki sürecin yönetimi yanında hukuk devleti ve demokratikleşme başlıklarındaki talepler olmuştur.

Uluslararası ve bölgesel boyutun önemi, iç huzurun güçlenmesiyle böl- gesel istikrarın desteklenmesi ve küresel adalet arayışında Türkiye'nin siyasal ağırlığının artması perspektifiyle, ortak zeminin tamamlayıcı unsuru olarak öne çıkmaktadır.

5 - PKK'NIN KENDİSİNİ FESHETMESİ VE SİLAH BIRAKMASI

Fesih ve silah bırakmanın istihbarat-güvenlik birimlerince sınırlarımız dışındaki durumlar dâhil tespiti, kamuoyuna yapılan beyanlarla sınırlı bir alan değildir. Beyanların takip ve teyitle anlam kazanacağı aşîkârdır.

Silah bırakmanın istihbarat ve güvenlik birimlerince tespiti, ölçülebilir kriterlerle icra edilecektir. Bu tespit, sahadaki doğrulama süreçleriyle desteklenerek kamu düzeni açısından öngörülebilirlik sağlanacaktır. Sınırlarımız dışındaki durumun tespiti, güvenlik yol haritasını tamamlayan bir zorunluluktur.

Tespit sonrası döneme ilişkin idari ve hukuki düzenlemeler, düzenlemelerin doğurabileceği boşlukları kapatacak bir çerçeveye ihtiyaç duymaktadır.

Fesih ve silah bırakma yönünde atılan adımların sürat kazanması, hukuki düzenlemelerin de benzer süratle açıklık ve öngörülebilirlikle gerçekleştirilmesini gerektirmektedir.

Toplumla uyum, çözüme dayalı siyasetin zorlu ama vazgeçilmez alanlarından biridir.

Silahların susması, kırılğanlıkların kendiliğinden onarılması anlamına gelmeyecektir. Silahsız döneme geçenlerin topluma kazandırılması, adalet duygusunu zedelemeyen bir yaklaşımı gerekli kılmaktadır.

Eğitim, istihdam, psikososyal destek, yerel kalkınma programları ve sivil toplumla iş birliği, bu sürecin ana hatlarını oluşturmaktadır. Sürecin en önemli

hususiyetlerinden birisi, toplumsal psikolojinin başarılı bir şekilde yönetilmesidir.

En başından itibaren “Kürt’ün onurunu, Türk’ün gururunu” korumayı esas alan bir yaklaşım benimsenmiştir.

Çünkü biliyoruz ki; Kürt’ün onurunu korumayan bir dil, Türk’ün gururunu hiçe sayan bir söylem barışa değil, yeni kırılmalara neden olacaktır. Hedefimiz sadece asgari müştereklerde birleşmek değil, birlikte yaşamın azami zeminini güçlendirmektir.

Maşerî vicdanı derinden etkileyen terör gerçeği göz ardı edilmeden, toplumun tüm kesimlerinin makul taleplerine karşılık verilmesi esas alınmaktadır.

6 - SÜRECE İLİŞKİN YASAL DÜZENLEME ÖNERİLERİ

Komisyon raporu yasa yapım süreçlerine rehberlik edecek temel ilkeleri ortaya koymaktadır. Mevcut uygulamaların takibinde Meclis denetiminin yerini belirleyerek ve idarenin hareket alanını hukuka daha güçlü bağlayarak toplumsal güveni artıracaktır.

Meclisin gücü, tecrübesi ve temsil yapısı, provokasyonlara karşı en güçlü kalkanımızdır. İçeriden ve dışarıdan gelecek hamleleri bertaraf edecek en önemli unsur, çoğulcu demokratik yapımızdır. Bu yüzden, çalışmalarımıza sadece siyaset kurumu değil, toplumun bütün kesimleri de dâhil edilmiştir.

Mecliste görev yapan her bir milletvekilimiz, hangi partiden ve bölgeden olursa olsun milletimiz adına bu çalışmalara katıldıkları anlayışı ile hareket etmişlerdir.

Komisyonun bir diğer önemli görevi, örgütün silah bırakma süreciyle birlikte ortaya çıkacak durumu yönetecek yasal çerçeveyi belirlemektir. Millî dayanışma ve kardeşliğimizi pekiştirecek adımların atılmasını geniş katılımlı, temsil gücü yüksek, açık ve şeffaf bir istişare süreciyle temin etmektir.

Bu kapsamda Komisyonda yer alan siyasi partilerin değerlendirmeleri sonucunda aşağıdaki başlıklarda çalışmalar ve düzenlemeler yapma imkânı ortaya çıkmıştır.

Siyasi partiler tarafından Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonuna sunulan raporlarda yer alan öneriler siyasi partilerin temsilcileriyle

yapılan toplantılarda değerlendirilmiştir. Bu toplantılar ve değerlendirmeler neticesinde aşağıda yer alan önerilerde uzlaşmıştır.

6.1. Kritik Eşik: Örgütün Silah Bırakması

Süreçte en kritik eşik, **PKK terör örgütünün** tüm unsurlarıyla silah bırak-
tığının ve kendisini tasfiye ettiğinin devletin güvenlik birimlerince tespit ve
teyit edilmesidir.

Tespit ve teyit sürecinin sağlıklı bir şekilde tamamlanması yalnızca silahlı
örgüt tehdidinin sona erdiğinin ilanı ile sınırlı kalmayacak, aynı zamanda oluşan
yeni durumun gerektirdiği hukuk ve politika çerçevesinin hayata geçirilmesi
için bir başlangıç noktasını teşkil edecektir.

Tespit ve teyit mekanizmasının, devletin ilgili kurumları arasındaki
eş güdümlü; objektif, ölçülebilir, şeffaf ve denetlenebilir ölçütlere göre işle-
mesi gerekir.

**Örgütün tüm unsurlarıyla feshi ile silahların teslimi ve bırakılması
sürecinde ihtiyaç duyulacak yasal düzenlemelerin yapılması konusunda
genel anlayış birliği vardır.**

6.2. Toplumsal Bütünleşmeyi Güçlendirecek Yasal Düzenlemeler

Toplumsal bütünleşmenin güçlendirilmesini temin etmek üzere, silah bırak-
mayla birlikte süreci ve sonrasını yönetecek, amaca özgülenmiş, **müstakil ve
geçici** mahiyette bir yasal düzenlemeye ihtiyaç duyulmaktadır.

Silahların bırakılması süreciyle birlikte ele alınacak müstakil yasanın, süre-
cin sonuçlarını tümüyle ortadan kaldıracak ve demokratik siyaset zeminini
güçlendirecek ölçüde kapsayıcı olması tavsiye edilmektedir.

Kanun; silahı ve şiddeti reddeden bireylerin topluma yeniden kazandırılmasını, silah ve şiddete kalıcı olarak son verilmesini ve meselenin bütünüyle hukuki ve siyasi zemine çekilmesini amaçlamalıdır.

Bu doğrultuda kanun, örgüt mensuplarının yalnızca silah bırakma sonrasındaki hukuki durumlarını tespit ve tayine yönelik olmamalıdır. Kanun, aynı zamanda ilgili kişilerin adil, güvenli ve sağlıklı bir şekilde **toplumla bütünleşmesini** de hedeflemelidir.

Kanun; kamu vicdanını ve toplumsal hassasiyetleri gözetmeli, kapsamı yorum yoluyla genişletilmeye müsait olmayacak şekilde net, bütüncül ve anlaşılır olmalıdır.

6.3. Örgüt Mensuplarının Durumu

Yukarıda belirtilen müstakil ve geçici kanun ile birlikte ayrıca ceza ve infaz hukukunda yer alan hükümlerden istifade edilerek hazırlanacak bir düzenleme ile bahse konu kişiler hakkında tasarrufla bulunulabileceği ve ilgili kişiler hakkında mutlaka adli bir işlem yapılması gerektiği değerlendirilmektedir.

Yasal düzenlemeler, **toplumda cezasızlık ve af algısı oluşturmamalıdır.**

6.4. Toplumsal Bütünleşme

Yürütülen süreçte örgüt mensuplarının silahları bırakarak toplumsal düzene adapte olabilecek dönüşümü gerçekleştirmeleri hedeflenmelidir. Bu nedenle süreç, kişilerin toplumsal hayat içerisinde yaşamını idame ettirebilmesine yönelik tedbirleri içeren, kamu düzenine uyumuna ve toplumla bütünleşmesine yardımcı olacak hazırlık çalışmalarını kapsamalıdır.

Toplumsal bütünleşme sürecinin sağlıklı biçimde ilerlemesi, adalet ve eşitlik duygusunun toplumun tüm kesimlerinde kökleşmesine ve her bireyin ortak

geleceğe eşit fırsatlarla dâhil olmasına dayanan kapsayıcı bir anlayışı ve buna yönelik politikaların belirlenmesini zorunlu kılmaktadır.

Toplumun uyum kapasitesinin artırılması açısından ekonomik ve sosyal imkânların geliştirilmesi öncelikler arasında yer almalıdır.

Bu kapsamda, şimdiye kadar bölgeye yapılan yatırımlar ile ekonomik ve sosyal programların **geliştirilerek, genişletilerek ve zenginleştirilerek** uygulanmaya devam edilmesi beklenmektedir.

6.5. İzleme ve Raporlama Mekanizması

Kanunla, örgüt mensuplarının tabi olduğu sürecin izlenmesini ve raporlanmasını temin edecek, **Yürütme içerisinde bir mekanizmanın oluşturulması** gerekmektedir. Bu mekanizmanın tespit ve teyidi çerçevesinde, uygulamaların etkinliği ve hedefe ulaşma düzeyi denetlenmiş olacaktır. Böylece sürecin sağlıklı bir şekilde yürüyüp yürümediği gözlemlenecek ve gerekli tedbirler zaman kaybetmeksizin alınabilecektir. Bu çerçevede, kamuoyunun her aşamada bilgilendirilmesi de sağlanmış olacaktır.

Kanunla Yürütmeye verilecek çerçevesi belirlenmiş yetki kapsamında, kamu kurum ve kuruluşları arasında **eş güdüm sağlanması** ve bu suretle sürecin etkin bir şekilde yürütülmesi temin edilmelidir.

Bu husus sürecin uygulanmasına ilişkin usul ve esasların ikincil düzenlemelerle somutlaştırılması, yetki karmaşasının önlenmesi ve idari uygulamada yeknesaklığın sağlanması bakımından gerekli görülmektedir.

Yürütme tarafından bu konuda hazırlanacak raporların TBMM'ye sunulması gerekli görülmektedir.

6.6. Süreçte Görev Alanlara Yasal Güvence Sağlanması

Yürütülen süreçte görev alanlar, Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonunun toplantılarına iştirak edip görüş, öneri ve değerlendirmelerde bulunanlar ile Komisyon çalışmalarında yer alanlar ve görevlilerin faaliyetlerinin yasal güvenceye kavuşturulması önerilmektedir.

TASLAK

7 - DEMOKRATİKLEŞME İLE İLGİLİ ÖNERİLER

Türkiye'nin demokratik standartlarının yükseltilmesi amacıyla atılması gereken adımlar konusunda önerilerde bulunmak Komisyonumuzun başlıca görevlerindendir.

Güvenli bir toplumsal ve siyasal ortam; demokrasinin eksiksiz işleyebilmesi ve standartlarının yükseltilmesi ile kurumsallaşmasının ön koşuludur. Keza demokrasi, özü gereği fikirlerin eşit koşullarda ve özgür bir ortamda serbestçe ifade edilebildiği bir kamusal alanın varlığını gerektirir. Silah, şiddet ve teröre dayalı yöntemler siyasal tartışmayı işlevsiz hâle getirdiği gibi sorunların demokratik zeminde tartışılarak çözülmesini de zorlaştırır. Bu nedenle hakaret, tehdit gibi suç unsuru içermeyen her türlü düşüncenin ifade edilebildiği; karşılıklı saygı ve hoşgörü çerçevesinde, zor ve hassas konuların dahi müzakere edilebildiği bir siyasal ortamın oluşturulması temel bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu yaklaşım, toplumsal bütünlüğün korunması ve güçlendirilmesi açısından da belirleyici bir rol oynamaktadır. Ancak, bu çerçevede toplumsal bütünlüğün güçlendirilmesi bireylerin tek tip düşünce ve kimlikler etrafında şekillendirilmesi anlamına gelmemektedir. Ortak demokratik değerler zemininde farklı görüşlerin bir arada var olabildiği, çoğulculuğun korunarak siyasal rekabetin sürdürüldüğü bir yapıda toplumsal bütünlük güçlenir. Söz konusu anlayış, farklılıkların çatışma unsuru değil, toplumsal çeşitliliğin doğal bir

parçası olarak kabul edildiği; düşüncelerin barışçıl yöntemlerle ifade edildiği ve siyasal katılımın şiddetin reddedilerek gerçekleştirildiği bir demokratik perspektifi ifade etmektedir.

Komisyonu sundukları raporlarında “bütünleşme” ya da “entegrasyon” kanunu önerilerine de yer veren siyasi partiler, eş zamanlı olarak demokratikleşmeye yönelik adımlarla birlikte sağlıklı bir çözümün ortaya çıkabileceğine işaret etmişlerdir.

Bu doğrultuda Komisyonumuz aşağıdaki başlıklarda önerilerde bulunmaktadır.

7.1. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) ve Anayasa Mahkemesi (AYM) Kararları

Anayasa'mıza göre Anayasa Mahkemesi kararlarının yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve diğer kuruluş ve kişileri bağladığı konusunda herhangi bir tereddüt bulunmamaktadır.

Türkiye'nin zorunlu yargı yetkisini kabul etmiş olduğu Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin kararlarını icra etme oranı yaklaşık %90'dır. Avrupa Konseyi üyesi ülkelerin kararları icra etme oranı ise yaklaşık %80'dir.

Bu yüksek orana rağmen, Türkiye Cumhuriyeti'nin hukuk devleti olma niteliğini perçinleme hususunda AİHM ve AYM kararlarına eksiksiz uyulmasının önemi de ortadadır.

AİHM ve AYM kararlarına eksiksiz uyumu temin edecek mevcut mekanizmalar güçlendirilmeli; ayrıca etkili yeni mekanizmalar oluşturulmalıdır. Kararlara uyumun sağlanması çerçevesinde, idarenin işlemlerinden ve yargının işleyişinden kaynaklanan engellerin kaldırılması önerilmektedir.

7.2. Yargılama ve İnfaza İlişkin Düzenlemeler

- İnfaz mevzuatının AİHM ve AYM içtihatları ile tarafı olduğumuz uluslararası sözleşmeler bağlamında gözden geçirilerek infaz adaletini esas alan bir temelde yeniden ele alınması önerilmektedir.
- Özellikle mahkûmların infaz süreçlerinin, koşullu salıverilme şartları ile infaz süreleri de dâhil olmak üzere ceza hukukunun evrensel ilkeleri kapsamında daha adil, daha eşitlikçi ve daha bütüncül bir yaklaşımla ele alınması düşünülmelidir.
- Hasta ve yaşlı tutuklu ve hükümlüler için yaşam hakkının her hakkın önünde olduğu gerçeği göz önüne alınarak, infaz erteleme müessesesi değerlendirilmelidir.
- Cezaevleri idare ve gözlem kurullarının yapısı ve karar süreçleri, uygulamadaki aksaklıklar tespit edilerek gözden geçirilmelidir.
- Hukukun evrensel ilkeleri çerçevesinde ve AİHM ile AYM'nin yerleşik içtihatları doğrultusunda, tutuksuz yargılamanın tüm yargısal süreçlerde esas alınmasına özen gösterilmelidir. Kanundaki tutuklama şartlarına bağlı kalınarak, tutuklamanın istisna olduğu ilkesine uygun biçimde mevzuat gözden geçirilmelidir.

7.3. Hak ve Özgürlüklerin Genişletilmesi ile İlgili Düzenlemeler

- Doğuştan gelen, dokunulamaz ve devredilemez nitelikteki, insan onurunun vazgeçilmez bir parçası olan temel hak ve özgürlüklerin tam ve eksiksiz kullanılmasının önündeki engellerin kaldırılması hedefiyle mevzuat gözden geçirilmelidir.
- Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'nun hak ve özgürlükleri genişletecek ve hakkın özünü muhafaza edecek şekilde yeniden düzenlenmesi önerilmektedir.

- Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, etkinliği artırılacak şekilde yeniden yapılandırılmalıdır.
- Şiddet içermeyen hiçbir fiil terör suçu olarak nitelendirilmemeli ve ifade özgürlüğü kapsamında olması gereken eylemler terör suçu sayılmamalıdır.
- Bu bağlamda, Türk Ceza Kanunu, Terörle Mücadele Kanunu ve ilgili mevzuatın kanuni belirlilik ilkesi çerçevesinde ifade özgürlüğünü güçlendirecek şekilde yeniden düzenlenmesi önerilmektedir.
- Şiddet çağrısı, nefret söylemi ve terör propagandasıyla etkin mücadele sürdürülürken, hukuki sınırlar içinde kalan her türlü eleştiri, itiraz ve talebin demokratik yaşamın ayrılmaz bir parçası olarak korunduğunu gözetmek ve temin etmek maksadıyla; basın ve yayınla ilgili kanunlar gözden geçirilmelidir.
- Haberleşme sınırlarını aşmayan ve eleştiri amacıyla yapılan düşünce açıklamaları suç oluşturmaz. Bu hükme bağlı olarak uygulamada basın özgürlüğünü sınırlayıcı sonuçlar doğuran yasalar hukuki belirlilik ve öngörülebilirlik ilkeleri çerçevesinde yeniden ele alınmalıdır.
- Şeffaflık, demokratik katılım, parti içi demokrasi, çoğulculuk ve temsilde adalet ilkeleri doğrultusunda; Anayasa'nın 79'uncu maddesi çerçevesinde genel yargısal süreçler ile seçim yargısının belirlilik ve kanunilik ilkelerine uygun şekilde düzenlenmesi amacıyla yeni bir **Siyasi Partiler Kanunu** ile yeni **seçim kanunlarının** siyasi partilerin uzlaşısı ile hazırlanması önerilmektedir.
- Demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurlarından olan siyasi partilerin kurumsal kimliklerinin korunması esas alınarak eksik ve yanlış uygulamalar gözden geçirilmelidir.
- **Siyasi Etik Kanunu'nun** hazırlanması önerilmektedir.

7.4. Yerel Yönetimler

- Demokratik siyaset zeminini güçlendirmek amacıyla idari sistemin **“daha demokratik ve hukuki standardı daha yüksek”** bir şekilde organize edilmesi mümkündür.
- Anayasa’dan kaynaklanan idari vesayet yetkisinin demokratik toplum gereklerine uygun olarak kullanılması; başkanın kanunda yer alan sebeplerle görevden el çektirilmesi durumunda sadece belediye meclisi tarafından seçim yapılması hususunda mevzuatın düzenlenmesi önerilmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu; Meclisin temsil gücünü, siyasetin çözüm üretme kapasitesini ve millî iradenin denetim imkânlarını aynı zeminde buluşturan bir örneklik ortaya koymuştur.

Toplantılar boyunca oluşan müşterek kanaat, şiddet ve terörle mücadele yönteminin sadece güvenlik tedbirleriyle sınırlı kalmaması gerektiği yönündedir. Tam demokrasiye dayanan yurttaşlık bilincinin, eşitlik temelli kardeşliğin ve kurumsal şeffaflığın kalıcı huzur ve barışı mümkün kılacağı değerlendirilmektedir.

Komisyon raporu, idari ve hukuki düzenlemeler için yol gösteren bir çerçeve ortaya koyarken, toplumla uyum adımlarının ertelenemez bir alan olduğunu hatırlatmaktadır.

Siyasetin görevi, toplumun farklı seslerini ortak geleceğin dilinde buluşturmadır.

Milletin vicdanıyla, aklıyla ve irfanıyla yürüyen bu süreç, kalıcı sonuç üreterek; kardeşlik, birlik ve bütünleşme temelli bir vatandaşlık anlayışıyla güçlendiğinde, “Türkiye Modeli”nin en kıymetli kazanımı olan iç huzur, sağlam zeminler üzerinde yükselecektir.

Bir asır önce Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşlarının önderliğinde büyük zorlukları aşarak kardeşlik temelinde kurulan Cumhuriyet’imiz, ikinci asrının başlangıcında toplumsal barış ve huzur iklimini tam manasıyla temin

edecektir. Bu istikamette yüce Meclisimizin çatısı altında gerçekleştirilecek çalışmalar kararlılıkla sürdürülecek ve milletimizin aydınlık bir geleceğe ulaşması sağlanacaktır.

Demokratik, çoğulcu ve herkesin kendini ait hissettiği bir Türkiye'yi hep birlikte büyük bir çabayla inşa etmek için hakikatin göz ardı edilmediği, duyguların inkâr edilmediği ve siyasetin çözüm üretme cesareti gösterdiği bir anlayışın benimsenmesi hayati önemdedir.

Komisyonumuz, Türkiye'nin barışla, bütünlükle, demokrasiyle ve kardeşlikle güçleneceğini göstermiştir.

Canları ve kanları pahasına vatanımız için hayatlarını hiçe sayan şehitlerimizin aziz hatırası ve gazilerimizin kardeşlik iradesi, millî bütünlüğümüzün sarsılmaz teminatıdır.

Oluşan müşterek kanaat, sürecin kamu düzenini koruyan, hak ve hürriyetleri genişleten, toplumsal rızayı büyüten ve ortak geleceği kurumsal bir disiplin içinde taşıyan bir yol üzerinde ilerlemesi yönündedir.

Bu rapor, çalışmaların ve gelen raporların tümünden süzülen birikimi ve ortak aklı, izleyen dönemde atılacak adımlara rehberlik edecek bir çerçeve hâlinde dikkatlere sunmaktadır.

Bundan sonraki safhada, tespit ve takip mekanizmalarının öngörülebilirliği, idari ve hukuki düzenlemelerin açıklığı, toplumsal uyum adımlarının kapsayıcılığı ve Meclis denetiminin sürekliliği belirleyici olacaktır.

Komisyonun ortaya koyduğu yaklaşım, ortak gelecek hedefini ortak projelerle güçlendiren, bölgesel kalkınmayı hızlandıran, sosyal bağları onaran ve ayrıştırıcı senaryoların zeminini daraltan bir bütünleşme üretmeyi esas almaktadır. Böylelikle ortak gelecek hedefimiz, millî iradenin gözetiminde kurumsal teminat kazanacaktır. Türkiye Modeli, meşruiyet, istikrar ve toplumsal barış üreten bir çerçeveye dönüşecektir.

Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu olarak yürüttüğümüz çalışmalar neticesinde hazırlanan öneri ve değerlendirmelerimizi içeren raporumuz, yasa çalışmalarında esas alınmak üzere siyasi partilerin ve kamuoyunun takdirlerine saygıyla sunulmaktadır.

TASLAK

EKLER**EK-1****MİLLÎ DAYANIŞMA, KARDEŞLİK VE DEMOKRASİ
KOMİSYONU ÜYE LİSTESİ****Numan KURTULMUŞ**TBMM Başkanı
Komisyon Başkanı

No	Adı Soyadı	Seçim Çevresi	Siyasi Parti
1	Abdulhamit GÜL	Gaziantep	Adalet ve Kalkınma Partisi
2	Mustafa ŞEN	Trabzon	Adalet ve Kalkınma Partisi
3	Kürşad ZORLU	Ankara	Adalet ve Kalkınma Partisi
4	Hüseyin YAYMAN	Hatay	Adalet ve Kalkınma Partisi
5	Cüneyt YÜKSEL	İstanbul	Adalet ve Kalkınma Partisi
6	Sunay KARAMIK	Adana	Adalet ve Kalkınma Partisi
7	Selami ALTINOK	Erzurum	Adalet ve Kalkınma Partisi
8	Kemal ÇELİK	Antalya	Adalet ve Kalkınma Partisi
9	Mehmet Sait YAZ	Diyarbakır	Adalet ve Kalkınma Partisi
10	Mahmut Atilla KAYA	İzmir	Adalet ve Kalkınma Partisi
11	Şengül KARSLI	İstanbul	Adalet ve Kalkınma Partisi
12	Mehmet ŞAHİN	Kahramanmaraş	Adalet ve Kalkınma Partisi
13	Ayşe BÖHÜRLER	Kayseri	Adalet ve Kalkınma Partisi
14	Radiye Sezer KATIRCIOĞLU	Kocaeli	Adalet ve Kalkınma Partisi
15	Tahir AKYÜREK	Konya	Adalet ve Kalkınma Partisi
16	Ali KIRATLI	Mersin	Adalet ve Kalkınma Partisi
17	Cevahir Asuman YAZMACI	Şanlıurfa	Adalet ve Kalkınma Partisi

No	Adı Soyadı	Seçim Çevresi	Siyasi Parti
18	Gökhan DİKTAŞ	Tekirdağ	Adalet ve Kalkınma Partisi
19	Burhan KAYATÜRK	Van	Adalet ve Kalkınma Partisi
20	Abdurrahman BABACAN	Malatya	Adalet ve Kalkınma Partisi
21	Ersan AKSU	Samsun	Adalet ve Kalkınma Partisi
22	Cahit ÖZKAN	Denizli	Adalet ve Kalkınma Partisi
23	Murat EMİR	Ankara	Cumhuriyet Halk Partisi
24	Gökçe GÖKÇEN	İzmir	Cumhuriyet Halk Partisi
25	Murat BAKAN	İzmir	Cumhuriyet Halk Partisi
26	Okan KONURALP	Ankara	Cumhuriyet Halk Partisi
27	Umut AKDOĞAN	Ankara	Cumhuriyet Halk Partisi
28	Nurhayat ALTACA KAYIŞOĞLU	Bursa	Cumhuriyet Halk Partisi
29	Mustafa Sezgin TANRIKULU	Diyarbakır	Cumhuriyet Halk Partisi
30	Oğuz Kaan SALICI	İstanbul	Cumhuriyet Halk Partisi
31	Türkan ELÇİ	İstanbul	Cumhuriyet Halk Partisi
32	Turan Taşkın ÖZER	İstanbul	Cumhuriyet Halk Partisi
33	Mehmet Salih UZUN	İzmir	Cumhuriyet Halk Partisi
34	Gülüstan KILIÇ KOÇYİĞİT	Kars	Halkların Eşitlik ve Demokrasi Partisi
35	Meral DANIŞ BEŞTAŞ	Erzurum	Halkların Eşitlik ve Demokrasi Partisi
36	Hakkı Saruhan OLUÇ	Antalya	Halkların Eşitlik ve Demokrasi Partisi
37	Celal FIRAT	İstanbul	Halkların Eşitlik ve Demokrasi Partisi
38	Cengiz ÇİÇEK	İstanbul	Halkların Eşitlik ve Demokrasi Partisi
39	Feti YILDIZ	İstanbul	Milliyetçi Hareket Partisi

No	Adı Soyadı	Seçim Çevresi	Siyasi Parti
40	Muhammed Levent BÜLBÜL	Sakarya	Milliyetçi Hareket Partisi
41	Halil ÖZTÜRK	Kırıkkale	Milliyetçi Hareket Partisi
42	Yücel BULUT	Tokat	Milliyetçi Hareket Partisi
43	Bülent KAYA	İstanbul	Yeni Yol Partisi
44	Mehmet Emin EKMEN	Mersin	Yeni Yol Partisi
45	Mustafa BİLİCİ	İzmir	Yeni Yol Partisi
46	Zekeriya YAPICIOĞLU	İstanbul	Hür Dava Partisi
47	Doğan BEKİN	İstanbul	Yeniden Refah Partisi
48	Ahmet ŞIK	İstanbul	Türkiye İşçi Partisi
49	İskender BAYHAN	İstanbul	Emek Partisi
50	Mehmet Önder AKSAKAL	İstanbul	Demokratik Sol Parti
51	Haydar ALTINTAŞ*	İzmir	Demokrat Parti

* Komisyon üyeliğinden 25.11.2025 tarihinde ayrılmıştır.

EK-2

**MİLLÎ DAYANIŞMA, KARDEŞLİK VE DEMOKRASİ
KOMİSYONUNUN ÇALIŞMA USUL VE ESASLARI*****Komisyonun adı**

MADDE 1- (1) Komisyonun adı, “Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu”dur.

Komisyonun amacı ve görevi

MADDE 2- (1) Komisyonun amacı terörün Türkiye’nin gündeminden tamamen çıkartılması, toplumsal bütünleşmenin güçlendirilmesi, millî birlik ve kardeşliğimizin pekiştirilmesi, özgürlük, demokrasi ve hukuk devleti alanlarında çalışmalar yapmaktır.

(2) Komisyonun görevi birinci fıkrada belirtilen amaç doğrultusunda ihtiyaç duyulan kanuni düzenlemeleri tespit edip kanun teklifi taslaklarına yönelik çalışmalar yapmak ve kamuoyunun Komisyon çalışmalarına dair bilgilendirilmesini sağlamaktır.

Komisyon Başkanı

MADDE 3- (1) Komisyonun Başkanı Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanıdır. TBMM Başkanının yokluğunda TBMM Başkanının görevlendireceği

* Komisyonun 05.08.2025 tarihli 1’inci toplantısında kabul edilmiştir.

Komisyon üyeleri toplantıya sırayla başkanlık eder. Başkanın yerine toplantıyı yöneten üye oy kullanabilir.

Komisyon üyeleri

MADDE 4- (1) Komisyon üyelerinin görevleri Komisyonun çalışma süresince devam eder. Bir siyasi parti kendisine düşen kontenjandan bir Komisyon üyesini TBMM Başkanlığına yazdığı bir yazıyla değiştirebilir.

(2) Bir siyasi partiye düşen üyeliğin boşalması durumunda ilgili siyasi parti boşalan kontenjan için yeni üyeyi TBMM Başkanlığına en kısa sürede bildirir.

Komisyon toplantıları, gündem ve sekretarya

MADDE 5- (1) Komisyon TBMM Başkanı tarafından toplantıya çağrılır. Bu çağrıda toplantının yeri, zamanı ve gündemi siyasi partilerden gelen öneriler de dikkate alınarak belirlenir ve üyelere bildirilir.

(2) Toplantıların kapalı yapılmasına Komisyonca karar verilebilir.

(3) Komisyon sekretaryası TBMM Genel Sekreterliği Kanunlar ve Kararlar Başkanlığı tarafından yerine getirilir.

Toplantı ve karar yeter sayısı

MADDE 6- (1) Komisyonun toplantı yeter sayısı üye tam sayısının salt çoğunluğudur. Kanun teklifi hazırlanmasına ilişkin kararlar üye tam sayısının beşte üç çoğunluğu ile alınır. Diğer hususlarda karar yeter sayısı toplantıya katılanların salt çoğunluğudur.

Tutanak

MADDE 7- (1) Komisyon toplantılarında tam tutanak tutulur. Toplantı tutanaklarının kamuoyuna açılmamasına Komisyon karar verebilir.

(2) Kapalı yapılması kararlaştırılan toplantıların tutanakları gizlidir.

Uzman görevlendirilmesi

MADDE 8- (1) Komisyon çalışmaları kapsamında yeterli sayıda Yasama Uzmanı görevlendirilir. Gerekli görülmesi durumunda bu amaçla diğer kamu kurum ve kuruluşları, üniversiteler ile sivil toplum kuruluşlarından da uzmanlar görevlendirilebilir.

Komisyon toplantılarına girebilecek olanlar

MADDE 9- (1) Komisyon toplantılarına; Komisyon üyeleri, siyasi partilerin önerileri de dikkate alınarak belirlenen gündem doğrultusunda davet edilen kamu kurum ve kuruluşlarından, üniversitelerden, sivil toplum kuruluşlarından temsilciler ve ilgili diğer kişiler katılabilirler.

Komisyon toplantılarının basın tarafından takip edilebilmesi

MADDE 10- (1) Kapalı yapılmasına karar verilenlerin dışındaki toplantılar yazılı basına açıktır. Ancak toplantıların belirli bir kısmının veya tamamının basına kapatılmasına Komisyon karar verebilir.

Komisyonun çalışma süresi

MADDE 11- (1) Komisyon 31.12.2025 tarihine kadar çalışmalarına devam eder. Bu sürenin bitiminde Komisyon üye tam sayısının beşte üç çoğunluğuyla çalışma süresini her defasında iki aya kadar uzatabilir.

(2) Başkan veya üye tam sayısının beşte üç çoğunluğuyla Komisyon çalışmalarını sona erdirme kararı alınabilir.

Hakkında hüküm bulunmayan haller

MADDE 12- (1) Komisyon, bu usul ve esaslarda yer almayan hâller için karar yeter sayısı ile usul belirleyebilir.

TASLAK

SİYASİ PARTİLER TARAFINDAN MİLLÎ DAYANIŞMA, KARDEŞLİK VE DEMOKRASİ KOMİSYONUNA SUNULAN RAPORLAR

ADALET VE KALKINMA PARTİSİ RAPORU

<https://www.tbmm.gov.tr/Files/Komisyonlar/>

[MilliDayanismaKardeslikDemokrasiKomisyonu/RAPOR_AK_PARTI.pdf](https://www.tbmm.gov.tr/Files/Komisyonlar/MilliDayanismaKardeslikDemokrasiKomisyonu/RAPOR_AK_PARTI.pdf)

CUMHURİYET HALK PARTİSİ RAPORU

<https://www.tbmm.gov.tr/Files/Komisyonlar/>

[MilliDayanismaKardeslikDemokrasiKomisyonu/RAPOR_CHP.pdf](https://www.tbmm.gov.tr/Files/Komisyonlar/MilliDayanismaKardeslikDemokrasiKomisyonu/RAPOR_CHP.pdf)

HALKLARIN EŞİTLİK VE DEMOKRASİ PARTİSİ RAPORU

<https://www.tbmm.gov.tr/Files/Komisyonlar/>

[MilliDayanismaKardeslikDemokrasiKomisyonu/RAPOR_DEM.pdf](https://www.tbmm.gov.tr/Files/Komisyonlar/MilliDayanismaKardeslikDemokrasiKomisyonu/RAPOR_DEM.pdf)

MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ RAPORU

<https://www.tbmm.gov.tr/Files/Komisyonlar/>

[MilliDayanismaKardeslikDemokrasiKomisyonu/RAPOR_MHP.pdf](https://www.tbmm.gov.tr/Files/Komisyonlar/MilliDayanismaKardeslikDemokrasiKomisyonu/RAPOR_MHP.pdf)

YENİ YOL PARTİSİ RAPORU

[https://www.tbmm.gov.tr/Files/Komisyonlar/
MilliDayanismaKardeslikDemokrasiKomisyonu/RAPOR_YENI_YOL.pdf](https://www.tbmm.gov.tr/Files/Komisyonlar/MilliDayanismaKardeslikDemokrasiKomisyonu/RAPOR_YENI_YOL.pdf)

HÜR DAVA PARTİSİ RAPORU

[https://www.tbmm.gov.tr/Files/Komisyonlar/
MilliDayanismaKardeslikDemokrasiKomisyonu/RAPOR_HUDAPAR.pdf](https://www.tbmm.gov.tr/Files/Komisyonlar/MilliDayanismaKardeslikDemokrasiKomisyonu/RAPOR_HUDAPAR.pdf)

YENİDEN REFAH PARTİSİ RAPORU

[https://www.tbmm.gov.tr/Files/Komisyonlar/
MilliDayanismaKardeslikDemokrasiKomisyonu/RAPOR_YENIDEN_
REFAH.pdf](https://www.tbmm.gov.tr/Files/Komisyonlar/MilliDayanismaKardeslikDemokrasiKomisyonu/RAPOR_YENIDEN_REFAH.pdf)

TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ RAPORU

[https://www.tbmm.gov.tr/Files/Komisyonlar/
MilliDayanismaKardeslikDemokrasiKomisyonu/RAPOR_TIP.pdf](https://www.tbmm.gov.tr/Files/Komisyonlar/MilliDayanismaKardeslikDemokrasiKomisyonu/RAPOR_TIP.pdf)

EMEK PARTİSİ RAPORU

[https://www.tbmm.gov.tr/Files/Komisyonlar/
MilliDayanismaKardeslikDemokrasiKomisyonu/RAPOR_EMEP.pdf](https://www.tbmm.gov.tr/Files/Komisyonlar/MilliDayanismaKardeslikDemokrasiKomisyonu/RAPOR_EMEP.pdf)

DEMOKRATİK SOL PARTİ RAPORU

[https://www.tbmm.gov.tr/Files/Komisyonlar/
MilliDayanismaKardeslikDemokrasiKomisyonu/RAPOR_DSP.pdf](https://www.tbmm.gov.tr/Files/Komisyonlar/MilliDayanismaKardeslikDemokrasiKomisyonu/RAPOR_DSP.pdf)

MİLLÎ DAYANIŞMA, KARDEŞLİK VE DEMOKRASİ KOMİSYONU TOPLANTILARI

Komisyon; çalışmaları boyunca TBMM Başkanı Numan KURTULMUŞ'un Başkanlığında toplam 20 toplantı yapmış, bu toplantılarda toplamda 137 kurum temsilcisi ve kişinin bilgi ve görüşüne başvurmuştur. Bu toplantılara ilişkin bilgiler aşağıda özetlenmiştir.

05.08.2025 Tarihli 1. Toplantı

Komisyon; Başkanın Komisyonu açış konuşması, siyasi parti temsilcilerinin değerlendirmeleri ve Komisyonun çalışma usul ve esasları ile prensiplerinin belirlenmesi gündemiyle ilk toplantısını 05.08.2025 tarihinde saat 11.00'de TBMM Başkanı Numan KURTULMUŞ'un başkanlığında gerçekleştirmiştir. Toplantı TBMM Başkanı Numan KURTULMUŞ'un açış konuşmasıyla başlamıştır. Siyasi parti temsilcilerinin değerlendirmelerinin ardından Komisyonun çalışma usul ve esasları kabul edilmiştir.

08.08.2025 Tarihli 2. Toplantı

Komisyon; İçişleri Bakanı Ali YERLİKAYA, Millî Savunma Bakanı Yaşar GÜLER ve Millî İstihbarat Teşkilatı Başkanı İbrahim KALIN'ın sunumu ile soru ve cevap işlemi gündemiyle ikinci toplantısını 08.08.2025 tarihinde saat 14.00'te TBMM Başkanı Numan KURTULMUŞ'un başkanlığında gerçekleştirmiştir. Kapalı gerçekleşen oturum boyunca davetli bakanlar ve MİT Başkanı tarafından Komisyonun çalışma alanına giren konularda yürütülen ve

planlanan faaliyetlerle ilgili olarak sunumlar yapılmıştır. Sunumların ardından üyeler tarafından değerlendirmelerde bulunulmuş ve davetli bakanlar ve MİT Başkanı ile soru ve cevap işlemi yapılmıştır.

12.08.2025 Tarihli 3. Toplantı

Komisyon; çalışmalarını kapsamında davet edilecek kurumlar ve kişiler; yürütülecek çalışmalar, Komisyonun çalışma takvimi, teknik konularda özellikle idareden ve akademiden rapor ve analiz talepleri hususlarında Komisyon üyelerinin önerilerinin alınması gündemiyle üçüncü toplantısını 12.08.2025 tarihinde saat 14.00'te TBMM Başkanı Numan KURTULMUŞ'un başkanlığında gerçekleştirmiştir.

19.08.2025 Tarihli 4. Toplantı

Komisyon; Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanı Mahinur ÖZDEMİR GÖKTAŞ'ın ve şehit aileleri ile gazilerimizi temsil eden sivil toplum kuruluşları ile Diyarbakır Annelerinin dinlenmesi gündemiyle dördüncü toplantısını 19.08.2025 tarihinde saat 14.00'te TBMM Başkanı Numan KURTULMUŞ'un başkanlığında gerçekleştirmiştir. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanı Mahinur ÖZDEMİR GÖKTAŞ'ın sunumunun ardından;

- Türkiye Harp Malulü Gaziler, Şehit Dul ve Yetimleri Derneği Başkanı Mustafa IŞIK,
- Türkiye Gaziler ve Şehit Aileleri Vakfı Başkanı Lokman AYLAR,
- Türkiye Şehit Yakınları ve Gaziler Dayanışma Vakfı Başkanı Bilge GÜRS,
- Emniyet Teşkilatı Vazife Malulü ve Şehit Aileleri Vakfı Başkanı Abdurrahman YILMAZ,
- Türkiye Muharip Gaziler Derneği Başkanı Beyazıt YUMUK,

- Diyarbakır Annelerini temsilen Bedriye USLU, Süleyman AYDIN ve Ayşegül BİÇER, dinlenmiştir.

20.08.2025 Tarihli 5. Toplantı

Komisyon; Cumartesi Annelerinin, Barış Annelerinin ve İnsan Hakları Derneği (İHD), İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği (MAZLUMDER), Tahir Elçi İnsan Hakları Vakfı ile İnsan Hak ve Hürriyetleri ve İnsani Yardım Vakfının (İHH) temsilcilerinin dinlenmesi gündemiyle beşinci toplantısını 20.08.2025 tarihinde saat 14.00’te TBMM Başkanı Numan KURTULMUŞ’un başkanlığında gerçekleştirmiştir. Toplantıda;

- Cumartesi Annelerini temsilen İkbal EREN YARICI, Maside OCAK KİŞLAKÇI ve Besna TOSUN,

- Barış Annelerini temsilen Nezahat TEKE, Türkiye BOZKURT ve Rebia KIRAN,

- İnsan Hakları Derneği Genel Başkanı Hüseyin KÜÇÜKBALABAN, Merkez Yürütme Kurulu Üyesi Vetha AYDIN YÜKSEL ve Diyarbakır Şube Başkanı Ercan YILMAZ,

- İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği Başkanı Kaya KARTAL,

- Tahir Elçi İnsan Hakları Vakfı Başkanı Mahsum BATI ve Başkan Yardımcısı Erkan ŞENSES,

- İnsan Hak ve Hürriyetleri ve İnsani Yardım Vakfı Başkanı Fehmi Bülent YILDIRIM, Temsilcileri Vahdettin KAYĞAN, Abdulkadir ÖZYİĞİT ve Barış OKTAY,

dinlenmiştir.

27.08.2025 Tarihli 6. Toplantı

Komisyon; Türkiye Barolar Birliği ile bazı baro başkanlarının dinlenmesi gündemiyle altıncı toplantısını 27.08.2025 tarihinde saat 14.00'te TBMM Başkanı Numan KURTULMUŞ'un başkanlığında gerçekleştirmiştir. Toplantıda;

- Türkiye Barolar Birliği Başkanı Ramiz Erinç SAĞKAN,
 - Ankara 2 No'lu Barosu Başkanı Gökhan AĞDEMİR,
 - Bingöl Barosu Başkanı Yusuf KETENALP,
 - Diyarbakır Barosu Başkanı Abdulkadir GÜLEÇ,
 - Hatay Barosu Başkanı Hatay TUT,
 - İstanbul 2 No'lu Barosu Başkanı Yasin ŞAMLI,
 - Malatya Barosu Başkanı Onur DEMEZ,
 - Mardin Barosu Başkanı Ahmet DUYAN,
 - Mersin Barosu Başkanı Gazi ÖZDEMİR,
 - Sivas Barosu Başkanı Fatih SEVİM,
 - Van Barosu Başkanı Sinan ÖZARAZ,
- dinlenmiştir.

28.08.2025 Tarihli 7. Toplantı

Komisyon; önceki dönem TBMM Başkanlarının görüş, öneri ve tecrübelerinin dinlenmesi gündemiyle yedinci toplantısını 28.08.2025 tarihinde saat 11.00'de TBMM Başkanı Numan KURTULMUŞ'un başkanlığında gerçekleştirmiştir. Toplantıda;

- 20. TBMM Başkanı Hikmet ÇETİN,
- 21. TBMM Başkanı Ömer İZGİ,

- 22. TBMM Başkanı Bülent ARINÇ,
- 23. TBMM Başkanı Köksal TOPTAN,
- 24. TBMM Başkanı Mehmet Ali ŞAHİN,
- 25. TBMM Başkanı Cemil ÇİÇEK,
- 26. TBMM Başkanı İsmet YILMAZ,
- 27. TBMM Başkanı İsmail KAHRAMAN,
- 28. TBMM Başkanı Binali YILDIRIM,
- 29. TBMM Başkanı Mustafa ŞENTOP,

dinlenmiştir.

11.09.2025 Tarihli 8. Toplantı

Komisyon; memur ve işçi sendika temsilcilerinin dinlenmesi gündemiyle sekizinci toplantısını 11.09.2025 tarihinde saat 14.00’te TBMM Başkanı Numan KURTULMUŞ’un başkanlığında gerçekleştirmiştir. Toplantıda;

- Memur Sendikaları Konfederasyonu (MEMUR-SEN) Başkanı Ali YALÇIN,
 - Türkiye Kamu Çalışanları Sendikaları Konfederasyonu (TÜRKİYE KAMU-SEN) Başkanı Önder KAHVECİ,
 - Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu (KESK) Başkanları Ayfer KOÇAK ve Ahmet KARAGÖZ,
 - Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (TÜRK-İŞ) Başkan Yardımcısı Ramazan AĞAR,
 - Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu (HAK-İŞ) Başkanı Mahmut ARSLAN,
 - Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) Başkanı Arzu ÇERKEZOĞLU,
- dinlenmiştir.

12.09.2025 Tarihli 9. Toplantı

Komisyon; iş dünyası temsilcilerinin dinlenmesi gündemiyle dokuzuncu toplantısını 12.09.2025 tarihinde saat 14.00'te TBMM Başkanı Numan KURTULMUŞ'un başkanlığında gerçekleştirmiştir. Toplantıda;

- Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) Başkanı M. Rifat HİSARCIKLIOĞLU,
- Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu (TESK) Başkanı Bendevi PALANDÖKEN,
- Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK) Başkanı Özgür Burak AKKOL,
- Türkiye Ziraat Odaları Birliği (TZOB) Başkan Vekili Ahmet Bahadır SEZGİN,
- Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği (MÜSİAD) Başkanı Burhan ÖZDEMİR,
- Türk Sanayicileri ve İşinsanları Derneği (TÜSİAD) Başkan Yardımcısı Bülent Ozan DİREN,
- Anadolu Aslanları İş Adamları Derneği (ASKON) Başkanı Orhan AYDIN, dinlenmiştir.

17.09.2025 Tarihli 10. Toplantı

Komisyon; çatışma çözümü konusunda çalışmaları bulunan akademisyenlerin ve konu ile ilgili uzmanların dinlenmesi gündemiyle onuncu toplantısını 17.09.2025 tarihinde saat 14.00'te TBMM Başkanı Numan KURTULMUŞ'un başkanlığında gerçekleştirmiştir. Toplantıda;

- Prof. Dr. Havva KÖK ARSLAN,
- Prof. Dr. Sevtap YOKUŞ VEZNEDAROĞLU,

- Prof. Dr. Ayşe Betül ÇELİK,
- Doç. Dr. Çerağ Esra ÇUHADAR,
- Üsküp Büyükelçisi Fatih ULUSOY,
- İHH Mütevelli Heyeti Başkan Vekili Hüseyin ORUÇ,
- Prof. Dr. Deniz Ülke KAYNAK,
- Doç. Dr. Vahap COŞKUN,
- Millî İstihbarat Akademisi Başkanı Prof. Dr. Talha KÖSE,

dinlenmiştir.

18.09.2025 Tarihli 11. Toplantı

Komisyon; Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde faaliyet gösteren bazı sivil toplum kuruluşlarının temsilcilerinin dinlenmesi gündemiyle on birinci toplantısını 18.09.2025 tarihinde saat 11.00’de TBMM Başkanı Numan KURTULMUŞ’un başkanlığında gerçekleştirmiştir. Toplantıda;

- Güneydoğu Sanayici ve İş İnsanları Derneği (GÜNSİAD) Başkanı Şahismail BEDİR HANOĞLU,
- Doğu ve Güneydoğu İş Kadınları Derneği (DOGÜNKAD) Başkanı Özlem KÜLAHCİ TANAMAN,
- Doğu Güneydoğu Sanayici ve İş İnsanları Dernekleri Federasyonu (DOGÜNSİFED) Başkanı Devrim TÜRK,
- Anadolu Güvenlik Korucuları ve Şehit Aileleri Konfederasyonu Başkanı Orhan KANDEMİR,
- Kadim Aşiretler Federasyonu Başkanı Rasim ASLAN,
- Mezopotamya Göç İzleme ve Araştırma Derneği Başkanı Murat SARI,

- Mezopotamya İslami Araştırmalar Federasyonu Temsilcisi Abdullah SAĞIR,

- İslami Tebliğ Tedris İlim Hareketi Adamları Derneği (İTTİHAD) Başkan Yardımcısı Mehmet Beşir ŞİMŞEK,

- Medrese Alimleri Vakfı (MEDAV) Başkanı M. Tayyip ELÇİ ve Başkan Yardımcısı Fethullah AYTE,

dinlenmiştir.

24.09.2025 Tarihli 12. Toplantı

Komisyon; düşünce kuruluşlarının temsilcilerinin dinlenmesi gündemiyle on ikinci toplantısını 24.09.2025 tarihinde saat 11.00'de TBMM Başkanı Numan KURTULMUŞ'un başkanlığında gerçekleştirmiştir. Toplantıda;

- Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA) Dış Politika Araştırmaları Direktörü Prof. Dr. Murat YEŞİLTAS,

- Dicle Toplumsal Araştırmalar Merkezi (DİTAM) Başkanı Mesut AZİZOĞLU ve Başkan Yardımcısı Sedat YURTDAS,

- Rawest Araştırma Direktörü Roj Esir GİRASUN,

- Kürt Çalışmaları Merkezi (KSC) Başkanı İbrahim Reha RUHAVİOĞLU,

- Ekopolitik Kültür, Eğitim ve Araştırma Vakfı (EKEAV) Yönetim Kurulu Üyesi Ahmet Tarık ÇELENK,

- Ankara Enstitüsü Başkanı Doç. Dr. Hatem ETE,

- Sosyopolitik Saha Araştırmaları Merkezi (SAHAM) Koordinatörü Yüksel GENÇ,

- Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV) Kurucu Direktörü Prof. Dr. Güven SAK,

- Ortadoğu Araştırmaları Merkezi (ORSAM) Başkanı Dr. Kadir TEMİZ,

- GENAR Araştırma Başkanı İhsan AKTAŞ,

dinlenmiştir.

02.10.2025 Tarihli 13. Toplantı

Komisyon; hukuk alanında çalışmalar yapan sivil toplum kuruluşları ile hukukçu akademisyenlerin dinlenmesi gündemiyle on üçüncü toplantısını 02.10.2025 tarihinde saat 11.00’de TBMM Başkanı Numan KURTULMUŞ’un başkanlığında gerçekleştirmiştir. Toplantıda;

- Hukukçular Derneği Başkanı Mehmet Melih GÜLSEREN,
 - Özgürlük İçin Hukukçular Derneği (ÖHD) Başkanları Serhat ÇAKMAK ve Ekin YETER MORAY,
 - Sosyal Demokrat Avukatlar Derneği (SODAD) Başkan Yardımcısı Kemal AKKURT,
 - Hukuki Araştırmalar Derneği (HUDER) Başkanı Hasan OYMAK,
 - Prof. Dr. Abdurrahman EREN,
 - Prof. Dr. Fazıl Hüsnü ERDEM,
 - Prof. Dr. İlhan ÜZÜLMEZ,
 - Prof. Dr. Mahmut KOCA,
 - Prof. Dr. Bahri ÖZTÜRK,
- dinlenmiştir.

08.10.2025 Tarihli 14. Toplantı

Komisyon; güvenlik güçlerinin emekli mensupları tarafından kurulan dernekler ile bazı sivil toplum örgütlerinin dinlenmesi gündemiyle on dördüncü toplantısını 08.10.2025 tarihinde saat 14.00’te TBMM Başkanı Numan KURTULMUŞ’un başkanlığında gerçekleştirmiştir. Toplantıda;

- Türkiye Emekli Subaylar Derneği (TESUD) Başkanı Erdoğan KARAKUŞ,
 - Emekli Uzman Jandarmalar Derneği (EMUJAD) Başkanı Şeref ÇAYIRTEPE,
 - Türkiye Emekli Astsubaylar Derneği (TEMAD) Başkanı Cahit KOCA,
 - Türkiye Emekli Uzman Erbaşlar Derneği (TEMUD) Başkanı Ali TİLKİCİ,
 - Medeniyetler Beşiğinde Yakınlarını Kaybeden Aileler ile Yardımlaşma Dayanışma Birlik ve Kültür Derneği (MEBYADER) Batman ve Diyarbakır Şube Başkanları Nezahat TOPRAK HASAN ve Ramazan DENGİZ,
 - Demokrasi ve Birlik Derneği (DEMBİRDER) Başkanı Mehmet METİNER,
 - Kamusal Politika ve Demokrasi Çalışmaları Derneği (PODEM) Yönetim Kurulu Üyesi Oral ÇALIŞLAR,
 - Hak İnisiyatifi Derneği Başkanı Fatma BOSTAN ÜNSAL ve Başkan Yardımcısı Mehmet Arif KOÇER,
 - Barış Vakfı Başkanı Hakan Temel TAHMAZ,
 - Toplumsal Mutabakat Derneği (TMD) Başkanı Mahmut ŞİMŞEK,
- dinlenmiştir.

15.10.2025 Tarihli 15. Toplantı

Komisyon; gençlik ve kadın sivil toplum kuruluşu temsilcilerinin dinlenmesi gündemiyle on beşinci toplantısını 15.10.2025 tarihinde saat 14.00'te TBMM Başkanı Numan KURTULMUŞ'un başkanlığında gerçekleştirmiştir. Toplantıda;

- Anadolu Gençlik Derneği (AGD) Başkanı Salih TURHAN,
- Türkiye Teknoloji Takımı Vakfı (T3) Başkanı Elvan KUZUCU HIDIR,

- Genç Barış İnşacıları Derneği Temsilcileri Baran YALÇINKAYA ve Rona ŞENOL,
 - Türkiye Gençlik Vakfı (TÜGVA) Başkan Yardımcıları Tuba ARSLAN ve İsmail Hakkı KARAGÜZEL,
 - Gençlik Örgütleri Forumu (GOFOR) Genel Koordinatörü Hasan Oğuzhan AYTAÇ,
 - Millî Türk Talebe Birliği (MTTB) Başkanı Tahsin BAŞARI,
 - Hazar Eğitim Kültür ve Dayanışma Derneği Yönetim Kurulu Üyesi Tülin TEZEL ÖZTEMEL,
 - Barışa İhtiyacım Var Kadın İnisiyatifi Temsilcileri Ruşen SEYDAOĞLU ve Feride ERALP,
 - Türkiye İş Kadınları Derneği (TİKAD) Başkanı Nilüfer BULUT,
 - 29 Ekim Kadınları Derneği (29 EKD) Başkanı Şenal SARIHAN,
 - Kadın ve Demokrasi Derneği (KADEM) Başkanı Canan SARI,
- dinlenmiştir.

30.10.2025 Tarihli 16. Toplantı

Komisyon; Dışişleri Bakanı Hakan FİDAN ve Adalet Bakanı Yılmaz TUNÇ'un sunumu gündemiyle on altıncı toplantısını 30.10.2025 tarihinde saat 11.00'de TBMM Başkanı Numan KURTULMUŞ'un başkanlığında gerçekleştirmiştir.

Kapalı gerçekleşen toplantıda ayrı oturumlarda davetli bakanlar tarafından Komisyonun çalışma alanına giren konularda yürütülen ve planlanan faaliyetlerle ilgili olarak sunumlar yapılmıştır. Sunumların ardından üyeler tarafından değerlendirmelerde bulunulmuş ve davetli bakanlar ile soru ve cevap işlemi yapılmıştır.

18.11.2025 Tarihli 17. Toplantı

Komisyon; İçişleri Bakanı Ali YERLİKAYA, Millî Savunma Bakanı Yaşar GÜLER ve Millî İstihbarat Teşkilatı Başkanı İbrahim KALIN'ın sunumu ile soru ve cevap işlemi gündemiyle on yedinci toplantısını 18.11.2025 tarihinde saat 15.00'te TBMM Başkanı Numan KURTULMUŞ'un başkanlığında gerçekleştirmiştir.

Kapalı gerçekleşen oturumlarda davetli bakanlar ve MİT Başkanı tarafından Komisyonun çalışma alanına giren konularda yürütülen ve planlanan faaliyetlerle ilgili olarak sunumlar yapılmıştır. Sunumların ardından üyeler tarafından değerlendirmelerde bulunulmuş ve davetli bakanlar ve MİT Başkanı ile soru ve cevap işlemi yapılmıştır. Bakanların ve MİT Başkanının toplantıdan ayrılımlarının ardından yapılan açık oturumda son dönemde siyasi nezaket ve üslupla bağdaşmayan bazı söylemlere karşı Millî Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonunun ortak açıklama metni Komisyon üyesi Hatay Milletvekili Hüseyin YAYMAN tarafından okunmuş ve kabul edilmiştir.

21.11.2025 Tarihli 18. Toplantı

Komisyon; çalışmalarının değerlendirilmesi gündemiyle on sekizinci toplantısını 21.11.2025 tarihinde saat 14.00'te TBMM Başkanı Numan KURTULMUŞ'un başkanlığında gerçekleştirmiştir. Toplantının birinci kısmında Komisyon üyeleri bugüne kadar yapılan ve bundan sonra yapılması muhtemel çalışmalar hakkında değerlendirmelerde bulunmuş, toplantının ikinci oturumunun kapalı yapılması oylanarak kabul edilmiştir. Kapalı gerçekleşen oturumda, üyelerin değerlendirmelerinin ardından, Komisyonda temsil edilen siyasi parti gruplarından birer üyeden oluşan beş kişilik heyetin İmralı Yüksek Güvenlikli Ceza İnfaz Kurumuna gitmesi hususu nitelikli çoğunlukla kabul edilmiştir. Bilahare İmralı'ya gidecek heyet için AK PARTİ Grubundan Hatay Milletvekili Hüseyin YAYMAN, DEM Parti Grubundan Kars Milletvekili

Gülüstan KILIÇ KOÇYİĞİT, MHP Grubundan ise İstanbul Milletvekili Feti YILDIZ'ın isimleri bildirilmiş, CHP Grubu ile Yeni Yol Partisi Grubu ise heyete üye vermeyeceğini açıklamıştır. Partilerince bildirilen üç Komisyon üyesi 24.11.2025 tarihinde İmralı Yüksek Güvenlikli Ceza İnfaz Kurumuna gitmişlerdir.

04.12.2025 Tarihli 19. Toplantı

Komisyon; çalışmalarının değerlendirilmesi gündemiyle on dokuzuncu toplantısını 04.12.2025 tarihinde saat 14.00'te TBMM Başkanı Numan KURTULMUŞ'un başkanlığında gerçekleştirmiştir. Toplantıda ilk olarak Komisyon üyelerince bugüne kadar yapılan ve çalışmalar ile hazırlanacak rapor hakkında değerlendirmelerde bulunulmuş, ardından 24.11.2025 tarihinde İmralı Yüksek Güvenlikli Ceza İnfaz Kurumuna giden Komisyon üyesi milletvekillerinin gerçekleştirdiği görüşmeye ilişkin özet not okunarak Komisyonun bilgisine sunulmuştur.

24.12.2025 Tarihli 20. Toplantı

Komisyon; Prof. Dr. Havva KÖK ARSLAN'ın sunumu ile Komisyon çalışmalarının değerlendirilmesi gündemiyle yirminci toplantısını 24.12.2025 tarihinde saat 11.00'de TBMM Başkanı Numan KURTULMUŞ'un başkanlığında gerçekleştirmiştir. Toplantıda öncelikle Prof. Dr. Havva KÖK ARSLAN ve Dr. Murat SEVENCAN tarafından Komisyon tutanaklarının içerik analizi çalışmalarının sunumu yapılmış, ardından üyeler tarafından sunuma ilişkin sorular sorularak değerlendirmelerde bulunulmuştur. Toplantının sonunda Komisyon raporuna ilişkin çalışmalara devam edilebilmesi amacıyla Komisyonun çalışma süresinin uzatılması hususu oy birliği ile kabul edilmiştir. Bu kapsamda Komisyonun çalışma süresi 31/12/2025 tarihinden geçerli olmak üzere iki ay uzatılmıştır.

EK-5

**MİLLÎ DAYANIŞMA, KARDEŞLİK VE DEMOKRASİ
KOMİSYONU TOPLANTILARINDA DİNLENEN KURUM,
KURULUŞ TEMSİLCİLERİ VE KİŞİLER***

No	Adı Soyadı	Kurum
1	Yılmaz TUNÇ	Adalet Bakanı
2	Mahinur ÖZDEMİR GÖKTAŞ	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanı
3	Hakan FİDAN	Dışişleri Bakanı
4	Ali YERLİKAYA	İçişleri Bakanı
5	Yaşar GÜLER	Millî Savunma Bakanı
6	Hikmet ÇETİN	20. TBMM Başkanı
7	Ömer İZGİ	21. TBMM Başkanı
8	Bülent ARINÇ	22. TBMM Başkanı
9	Köksal TOPTAN	23. TBMM Başkanı
10	Mehmet Ali ŞAHİN	24. TBMM Başkanı
11	Cemil ÇİÇEK	25. TBMM Başkanı
12	İsmet YILMAZ	26. TBMM Başkanı
13	İsmail KAHRAMAN	27. TBMM Başkanı
14	Binali YILDIRIM	28. TBMM Başkanı
15	Mustafa ŞENTOP	29. TBMM Başkanı
16	İbrahim KALIN	Millî İstihbarat Teşkilatı Başkanı
17	Mustafa IŞIK	Türkiye Harp Malulü Gaziler, Şehit Dul ve Yetimleri Derneği

* Listede yer alan bazı katılımcılar Komisyonun birden fazla toplantısına davet edilerek dinlenmiştir.

No	Adı Soyadı	Kurum
18	Lokman AYLAR	Türkiye Gaziler ve Şehit Aileleri Vakfı
19	Bilge GÜRS	Türkiye Şehit Yakınları ve Gaziler Dayanışma Vakfı
20	Abdurrahman YILMAZ	Emniyet Teşkilatı Vazife Malulü ve Şehit Aileleri Vakfı
21	Beyazıt YUMUK	Türkiye Muharip Gaziler Derneği
22	Bedriye USLU	Diyarbakır Anneleri
23	Süleyman AYDIN	Diyarbakır Anneleri
24	Ayşegül BİÇER	Diyarbakır Anneleri
25	İkbal EREN YARICI	Cumartesi Anneleri
26	Maside OCAK KIŞLAKÇI	Cumartesi Anneleri
27	Besna TOSUN	Cumartesi Anneleri
28	Nezahat TEKE	Barış Anneleri
29	Türkiye BOZKURT	Barış Anneleri
30	Rebia KIRAN	Barış Anneleri
31	Hüseyin KÜÇÜKBALABAN	İnsan Hakları Derneği
32	Vetha AYDIN YÜKSEL	İnsan Hakları Derneği
33	Ercan YILMAZ	İnsan Hakları Derneği
34	Kaya KARTAL	İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği
35	Mahsum BATI	Tahir Elçi İnsan Hakları Vakfı
36	Erkan ŞENSES	Tahir Elçi İnsan Hakları Vakfı
37	Fehmi Bülent YILDIRIM	İnsan Hak ve Hürriyetleri ve İnsani Yardım Vakfı
38	Vahdettin KAYĞAN	İnsan Hak ve Hürriyetleri ve İnsani Yardım Vakfı
39	Abdulkadir ÖZYİĞİT	İnsan Hak ve Hürriyetleri ve İnsani Yardım Vakfı

No	Adı Soyadı	Kurum
40	Bariş OKTAY	İnsan Hak ve Hürriyetleri ve İnsani Yardım Vakfı
41	Ramiz Erinç SAĞKAN	Türkiye Barolar Birliği
42	Gökhan AĞDEMİR	Ankara 2 No'lu Barosu
43	Yusuf KETENALP	Bingöl Barosu
44	Abdulkadir GÜLEÇ	Diyarbakır Barosu
45	Hatay TUT	Hatay Barosu
46	Yasin ŞAMLI	İstanbul 2 No'lu Barosu
47	Onur DEMEZ	Malatya Barosu
48	Ahmet DUYAN	Mardin Barosu
49	Gazi ÖZDEMİR	Mersin Barosu
50	Fatih SEVİM	Sivas Barosu
51	Sinan ÖZARAZ	Van Barosu
52	Ali YALÇIN	Memur Sendikaları Konfederasyonu (MEMUR-SEN)
53	Önder KAHVECİ	Türkiye Kamu Çalışanları Sendikaları Konfederasyonu (TÜRKİYE KAMU-SEN)
54	Ayfer KOÇAK	Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu (KESK)
55	Ahmet KARAGÖZ	Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu (KESK)
56	Ramazan AĞAR	Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (TÜRK-İŞ)
57	Mahmut ARSLAN	Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu (HAK-İŞ)
58	Arzu ÇERKEZOĞLU	Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK)
59	M. Rifat HİSARCIKLIOĞLU	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB)

No	Adı Soyadı	Kurum
60	Bendevi PALANDÖKEN	Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu (TESK)
61	Özgür Burak AKKOL	Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK)
62	Ahmet Bahadır SEZGİN	Türkiye Ziraat Odaları Birliği (TZOB)
63	Burhan ÖZDEMİR	Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği (MÜSİAD)
64	Bülent Ozan DİREN	Türk Sanayicileri ve İşinsanları Derneği (TÜSİAD)
65	Orhan AYDIN	Anadolu Aslanları İş Adamları Derneği (ASKON)
66	Prof. Dr. Havva KÖK ARSLAN	Üsküdar Üniversitesi
67	Prof. Dr. Sevtap YOKUŞ VEZNEDAROĞLU	Altınbaş Üniversitesi
68	Prof. Dr. Ayşe Betül ÇELİK	Sabancı Üniversitesi
69	Doç. Dr. Çerağ Esra ÇUHADAR	Bilkent Üniversitesi
70	Fatih ULUSOY	Üsküp Büyükelçisi
71	Hüseyin ORUÇ	İnsan Hak ve Hürriyetleri ve İnsani Yardım Vakfı
72	Prof. Dr. Deniz Ülke KAYNAK	Üsküdar Üniversitesi
73	Doç. Dr. Vahap COŞKUN	Dicle Üniversitesi
74	Prof. Dr. Talha KÖSE	Millî İstihbarat Akademisi
75	Şahismail BEDİRHANOĞLU	Güneydoğu Sanayici ve İş İnsanları Derneği (GÜNSİAD)
76	Özlem KÜLAHÇI TANAMAN	Doğu ve Güneydoğu İş Kadınları Derneği (DOGÜNKAD)
77	Devrim TÜRK	Doğu Güneydoğu Sanayici ve İş İnsanları Dernekleri Federasyonu (DOGÜNSİFED)
78	Orhan KANDEMİR	Anadolu Güvenlik Korucuları ve Şehit Aileleri Konfederasyonu

No	Adı Soyadı	Kurum
79	Rasim ASLAN	Kadim Aşiretler Federasyonu
80	Murat SARI	Mezopotamya Göç İzleme ve Araştırma Derneği
81	Abdullah SAĞIR	Mezopotamya İslami Araştırmalar Federasyonu
82	Mehmet Beşir ŞİMŞEK	İslami Tebliğ Tedris İlim Hareketi Adamları Derneği (İTTİHAD)
83	M. Tayyip ELÇİ	Medrese Alimleri Vakfı (MEDAV)
84	Fethullah AYTE	Medrese Alimleri Vakfı (MEDAV)
85	Murat YEŞİLTAŞ	Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA)
86	Mesut AZİZOĞLU	Dicle Toplumsal Araştırmalar Merkezi (DİTAM)
87	Sedat YURTDAS	Dicle Toplumsal Araştırmalar Merkezi (DİTAM)
88	Roj Esir GİRASUN	Rawest Araştırma
89	İbrahim Reha RUHAVİOĞLU	Kürt Çalışmaları Merkezi (KSC)
90	Ahmet Tarık ÇELENK	Ekopolitik Kültür, Eğitim ve Araştırma Vakfı (EKEAV)
91	Hatem ETE	Ankara Enstitüsü
92	Yüksel GENÇ	Sosyo-Politik Saha Araştırmaları Merkezi (SAHAM)
93	Güven SAK	Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV)
94	Kadir TEMİZ	Ortadoğu Araştırmaları Merkezi (ORSAM)
95	İhsan AKTAŞ	GENAR Araştırma
96	Mehmet Melih GÜLSEREN	Hukukçular Derneği
97	Serhat ÇAKMAK	Özgürlük İçin Hukukçular Derneği (ÖHD)

No	Adı Soyadı	Kurum
98	Ekin YETER MORAY	Özgürlük İçin Hukukçular Derneği (ÖHD)
99	Kemal AKKURT	Sosyal Demokrat Avukatlar Derneği (SODAD)
100	Hasan OYMAK	Hukuki Araştırmalar Derneği (HUDER)
101	Prof. Dr. Abdurrahman EREN	İstanbul Üniversitesi
102	Prof. Dr. Fazıl Hüsnü ERDEM	Dicle Üniversitesi
103	Prof. Dr. İlhan ÜZÜLMEZ	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
104	Prof. Dr. Mahmut KOCA	İstanbul Medipol Üniversitesi
105	Prof. Dr. Bahri ÖZTÜRK	İstanbul Kültür Üniversitesi
106	Erdoğan KARAKUŞ	Türkiye Emekli Subaylar Derneği (TESUD)
107	Şeref ÇAYIRTEPE	Emekli Uzman Jandarmalar Derneği (EMUJAD)
108	Cahit KOCA	Türkiye Emekli Astsubaylar Derneği (TEMAD)
109	Ali TİLKİCİ	Türkiye Emekli Uzman Erbaşlar Derneği (TEMUD)
110	Nezahat TOPRAK HASAN	Medeniyetler Beşiğinde Yakınlarını Kaybeden Aileler ile Yardımlaşma Dayanışma Birlik ve Kültür Derneği (MEBYA-DER)
111	Ramazan DENGİZ	Medeniyetler Beşiğinde Yakınlarını Kaybeden Aileler ile Yardımlaşma Dayanışma Birlik ve Kültür Derneği (MEBYA-DER)
112	Mehmet METİNER	Demokrasi ve Birlik Derneği (DEMBİRDER)
113	Oral ÇALIŞLAR	Kamusal Politika ve Demokrasi Çalışmaları Derneği (PODEM)
114	Fatma BOSTAN ÜNSAL	Hak İnisiyatifi Derneği

No	Adı Soyadı	Kurum
115	Mehmet Arif KOÇER	Hak İnisiatifi Derneği
116	Hakan Temel TAHMAZ	Barış Vakfı
117	Mahmut ŞİMŞEK	Toplumsal Mutabakat Derneği (TMD)
118	Salih TURHAN	Anadolu Gençlik Derneği (AGD)
119	Elvan KUZUCU HIDIR	Türkiye Teknoloji Takımı Vakfı (T3)
120	Baran YALÇINKAYA	Genç Barış İnşacıları Derneği
121	Rona ŞENOL	Genç Barış İnşacıları Derneği
122	Tuba ARSLAN	Türkiye Gençlik Vakfı (TÜGVA)
123	İsmail Hakkı KARAGÜZEL	Türkiye Gençlik Vakfı (TÜGVA)
124	Hasan Oğuzhan AYTAÇ	Gençlik Örgütleri Forumu (GOFOR)
125	Tahsin BAŞARI	Millî Türk Talebe Birliği (MTTB)
126	Tülin TEZEL ÖZTEMEL	Hazar Eğitim Kültür ve Dayanışma Derneği
127	Ruşen SEYDAOĞLU	Barışa İhtiyacım Var Kadın İnisiatifi
128	Feride ERALP	Barışa İhtiyacım Var Kadın İnisiatifi
129	Nilüfer BULUT	Türkiye İş Kadınları Derneği (TİKAD)
130	Şenal SARIHAN	29 Ekim Kadınları Derneği (29 EKD)
131	Canan SARI	Kadın ve Demokrasi Derneği (KADEM)
132	Dr. Murat SEVENCAN	Üsküdar Üniversitesi

